БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

ШЫН

1925 чылда үндезилеттинген

1963 ч. СЕНТЯБРЬ 1 ВОСКРЕСЕНЬЕ № 208 (5612).

СЭКП Тыва обкомунун, Тыва АССР-нин Дээди Соведининиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

Өртээ 2 көп.

Ажаап алыышкыннның хуусаазын улам кызырар дээш демисежиил

Хүлээлгелер күүсеттинген

СЭКП Төп Комитединге, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге, эш Н. С. Хрущевка чоруткан чагаазынга Ставрополь крайның Левокумск бүдүрүлге эргелелиниң көдээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери күрүнеге тараа садар талазы-биле боттарының алган хүлээлгелерин күүсеткенин илеткээннер. Белеткел черлеринге 10,2 миллион пуд тарааны киргген, ол болза доктаатты ынган планны 183 хуу күүсеткен болгаш эрткен чылда сатканындан ийи катап хөй тарааны сатканы ол. Чурт 8,5 миллион пуд эки шынарлыг кызыл-тасты алган. Күрүнеге тараа садары үргүлчүлевишаан.

* * *

СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели алган социалистиг хүлээлгелерни чедишкиннигиг күүсеткеш-биле холбаштыр, Левокумск бүдүрүлге эргелелиниң ажылчы чоннарынга изиг байырны чедирип, холхозтарның болгаш совхозтарның ажыл-ишчилери, бүдүрүлге эргелелиниң ажылдакчылары көдээ ажыл-агыйның бүгү адырларын көдүрер дээш моон соңгаар-даа демисежир дээрзинге быжыг бүзүрелин илергейлээн. (СЭТА).

Каа-Хем районда күрүнеге тараа садар талазы-биле бирги черни «Коммунизмче орук» колхоз эзлеп турар. 1000 хире тонна тарааны шагда дужаган. Колхозтуң комбайнери Ф. Г. Долганов августуң сөөлгү он хонуунда ажаап алыышкын талазы-биле чарышка бирги черни эзлээн. «СК-3» комбайн-биле ол хүннүң-не 20 гектар тарааны ажаап турар.

ЧУРУКТА: Ф. Г. Долганов.

Фото Г. СИРОТИННИИ.

Н. С. Хрущев—Югославияда

Августуң 30-де, хүннүң бирги чартыында, Совет чазактың баштыны Н. С. Хрущев биле ЮСФР-ниң Президентизи Иосип Броз Тито кадайы-биле кады «Любляна» деп агрокомбинатка барып чораан. Оларның-биле кады Э. Кардель, А. Ранкович, М. Маринко, Ф. Лескошек, Ю. В. Андропов, Н. Г. Егорычев, В. С. Толстиков болгаш өскелер-даа комбинатка чеде берген. Эргим аалчыларны Словенияның малчыннары чылыы-биле хүлээп алган.

«Любляна» деп агрокомбинат 1959 чылда тургустунган болгаш чуртта хөй адырлыг улуг ажыл-агыйларының бирээзи болуп турар. Ооң фермаларында 15 муң баш хире мыйыстыг бода малдар туруп турар. Бо чылын хаван фермазынга эъдин хереглээри-биле 30 муң хире хаваннарны, а келир чылын оон барык-ла ийи катап хөй хаваннарны семирти азыраан турар.

Эргим совет аалчы, И. Броз Тито болгаш оларны үдеп чоруур кижилер Смледникте мал ажылының фермазын көргеннер.

Ооң соонда аалчылар Иханда туруп турар хаван фермазынче чорупканнар. Хаван фермазынга баарга, Н. С. Хрущевту болгаш И. Броз Титону ферманың ажылчыннары болгаш тускай эртемниглери, чоогунда суурларның чурттакчылары өөрүшкүлүү-биле уткып алган.

Н. С. Хрущев хүндүлүг аалчылар дептеринге демдеглел кылып каан.

Хүндүлээчел ээлер-биле байырлажып чарылгаш, Н. С. Хрущев, И. Броз Тито болгаш оларны үдеп чоруур кижилер Велене хоорайже ээп чорупканнар.

* * *

ВЕЛЕНЕ. СЭТА-ның корреспондентилери Д. Бочаров биле И. Титовтуң дамчыдып турары болза:

Н. С. Хрущев биле И. Броз Тито база оларны үдеп чоруур кижилер чурумалдыг даглар иллеринде чаттылган, словен шахтёрлар хоорайы Веленеге барган.

Ол хоорайны социалистиг деп адап турары чоптуг. Ол дайын сөөлүнүң чылдарында тургустунган. Ында каас-чараш, чаагайжыды кылган базыңнарда шахтёрларның өг-бүлелери чурттап турар.

Автомашиналар колонназы чыыл-ган хөй кижилерниң аразы-биле шахтага келген. Аңаа аалчыларга шахтёрлар байыр чедирген. Н. С. Хрущев болгаш И. Броз Тито чер кырында дериишкиннерни көрүп, хөмүрнү казып ап турары-биле, шахтёрларның күш-ажылының байдалдары-биле, чоокку чылдарда бүдүрүлгени хогжүдериниң планнары-биле танышкан.

«Велене» шахтаның төп ажылчын чөвүлелиниң шинтпири-биле Н. С. Хрущевту хүндүлүг шахтёр кылдыр соңгаан. Соңгулданың ёзулалы болуп турган залга адыш часкаашкыны диңмиреп турган.

Дагжылар Н. С. Хрущевка шахтёр хевин тывыскан. Совет аалчы кыска чугаазынга бедик алдарны аңаа көргүскени дээш, «Велене» шахтаның коллективинге өөрүп четтирген.

Арай орайтадыр хоорай шөлүнге массалыг митинг болган. Аңаа И. Броз Тито болгаш Н. С. Хрущев чүве чугаалаан.

Даарта — чаа өөредилге чылы эгелээр

Чүгле бешке өөренир!

Школаже моорлаңар!

РСФСР-ниң чырыдыышкын министри Е. И. Афанасенко-биле беседа

Школаларга баштайгы конгалар эдер. Чайын эки дыштаныш, быжыгып алган миллион-миллион совет уруглар кичээлдеп кириптерлер.

Чаа өөредилге чылының бүдүүзүнде СЭТА-ның корреспондентизи И. Ковловский РСФСР-ниң чырыдыышкын министри Е. И. Афанасенко-биле ужурашкаш, эллэн каш айтырыгларга харыылап бээрин оон дилээн.

АЙТЫРЫГ: Келир өөредилге чылында совет школаның хөгжүлдезиниң перспективалары кандыгыл?

ХАРЫЫ: Бо өөредилге чылы чаа ёзу-биле ажылдаашкынның бешки чылы болур," школа дугайында Хоойлуну хүлээп алган соонда, бистиң улус өөредилгезиниң ажылдакчыларының мурнунга СЭКП ТК-ның июнь Пленуму улуг сорулгаларны салган.

Хамыктың мурнунда өөредилгениң кижизидикчи ажылдан чамдык хоорук болуп турарын ажып эртери, өзүп олурар салгакчыларның коммунистиг үзел-бодалының хевирленип келиринге улуг кичээнгейни салыры эргежок чугула. Улус өөредилгезинин органнары, бүгү башкылар хөй-нинтизи кижизидилге ажылын ханы идей-политиктиг мөзүге үндезилээш тургузар ужурлуг. Россия Федерациязынга чер болганга болуп эрткилээн башкыларның август чөвүлел хуралдарынга СЭКП ТК-ның июнь Пленумунун шиитпирлери-биле холбаштыр улус өөредилге органнарының сорулгаларын калбаа-биле чугаалажып көргүлээн.

1963—1964 өөредилге чылында аныяктарның күш-ажылчы кижизидилгезин болгаш бүдүрүлге өөредилгезин улам эжикидер талазы-биле ажылды үргүлчүлээн турар. Үлетпүр бүдүрүлгелериниң, колхозтарның болгаш совхозтарның коллективтери школачыларның профессионалдыг белеткелинче кичээнгей салырын улгаттырып турар апарган. Өөредилге чылының эгелээринге чедир хөй-хөй фабрикаларда, заводтарда өөредилге цехтерин, участоктарын алгыткылаан болгаш немей-тургускулаан, оларга үстүү классчылар ажылчын тускай эртемни шингээдип алырлар. Главснабпросту дамчыштыр сентябрь айда чүгле Россия Федерациязының Чырыыышкын министерствозу 30 муң ажыг янзы-бүрү станоктарны тып алган.

АЙТЫРЫГ: Кичээлдер эгелээринге республиканың школалары кайы хире белеткенгенил? Эрткен чыл-биле деннээрге, өөредилге чорудулгазының тургузуунга кандыг-бир өскерилгелер болур бе?

ХАРЫЫ: Өөредилге чылынга белеткел колдуунда организастыг эрткен. Россия Федерациязынга сентябрьда 22 миллион школачылар өөренип кириптер. Чүгле бирги класстарга 2,5 миллион уруглар өөренип эгелээр. 73 муң хире аныяк башкылар болгаш кижизидикчилер башкы ажылының чаагай херээнге боттарының ажыл-чорудулгазын эгелээр, олар дээди болгаш ортумак эртемниглер.

1963—1964 өөредилге чылында бир-ле дугаар бүгү хевирлернин школаларының тоску классторы болза, школа дугайында Хоойлуну хүлээп алган соонда, сөөлгү чылдарның дургузунда турганы ышкаш, шилчилге аргазы-биле эвес, харын ортумак школаның чаа өөредилге планын болгаш программазын ёзугаар ажылдаарлар. Чижээлээрге, тоску класстарның өөреникчилери ам дарвинизмниң үндезиннериниң орнунга ниити биологияның калбарткан чаа курузун өөренирлер. Мындыг барымдааны база тайылбырлавайн барып болбас: кичээлдер эгелээринге чедир чуруттун школалары 30 аттыг чаа чогаатка азы үндезини-биле эде кылган өөредилге номнарын алганнар. Олардан 11—тоску класстарныы.

АЙТЫРЫГ: Кежээки болгаш заочный өөредилгени улам эжикидери-биле үү кылдынганы?

ХАРЫЫ: Бо чылын ажылчын болгаш көдээ аныяктар школаларынга 2100 муң өөреникчилер — эрткен чыл-биле деннээрге, 100 муң хире хөй кижи кичээлдеп кирер. Ажылдап турар аныяктарны дүрген хуусаада өөредириниң практика-биле шылгаттынган хевирин улам калбарткан турар. Ам болза бүдүрүлгеде ажылдап турар аныяктар 5—8 класстарның дөрт чылдыг программазын шупту 2,5—3 чыл иштинде доозуп алыр арганыг болган. 3—4 класстарның курузунга база дүрген өөредирин киирер, чүл дээрге, ону бир чыл чедир кызырган.

Ажылчын болгаш көдээ аныяктарның кежээки школаларынга хүлээп алырының хуусаазын өскерткен. Оларга хүлээп алыышкынны ам чылда ийи удаа чорудар хоорай школаларынга — сентябрь 1 болгаш январь 1, а көдээ школаларга — октябрь 1 болгаш январь 10.

Бо өөредилге чылында өөреникчилер бүдүрүлгеге ажылдавышаан турган, улуг кижилер өөренири-биле бир-ле дугаар парлагылаан өөредилге номнары-биле даштыкы дылларны өөренирлер. Орус дыл, математика болгаш өске-даа эртемнер талазы-биле база ол-ла ышкаш өөредилге номнарын үндүргүлээн.

Бүгү-ниити өөредилге херээн күүседир талазы-биле улус өөредилге ажылдакчылары улуг сорулгаларны шиитпирлээр ужурлуг деп, түннелинде Е. И. Афанасенко чугаалаан. Кол чүве—школадан үнерин болгаш ийиги чылга катап олуруптарын болдурбазы болур. Амгы үеде Россия Федерациязының 800 хоорайларында болгаш районнарында школа назылыг бүгү уруглар өөренип турар. Эң дээре башкыларнын, боттарының хереклериин ёзулуг мастерлериниң дужулгазы бисте уламна нептереп турар дээрзинин ол бүгү чайынналчак барымдаазы болур-дур.

Оренбург башкыларының болгаш Ленинград областа Красносельск школазының башкыларының эгелээшкини-биле башкыларның аразынга коммунистиг күш-ажыл дээш калбарган шимчээшкин, ийи чылда катап олурунтары-биле демисел, өөреникчилериниң быжыг билиглиг болуру дээш демисел, коммунизм тургузукчузунун моральдыг дүрүмүнүн ёзузунга школачыларны кижизидер талазы-биле башкылар коллективтериин чүткүлдүг ажылы—бо бүгү шимчээшкин совет школаның өөредилге-кижизидилгелиг ажылының байдалын улам ынай эжикидеринге идигни бээр.

(СЭТА).

Көдээ ажыл-агый ажылдарының хүн демдеглели

Тараа культураларының бедик дужудун өстүрүп база ону ажаап алыры ындыг-ла белен эвес. Улуг күжениишкиннерни үндүрерин, кижи курааварын болгаш техниканы бүдүрүкчүлүг ажыглаарын көдээниң ажыл-ишчилериниң ол негеп турар. Ынчалзажок бо чылдың бергелерин чер болганга бир дөмей өөренип көрбейн база ол бергелерни билдилиг ажып эртпейн турары хараадаңчыг.

Чамдык колхозтар болгаш совхозтар жаткаларның, комбайннарның, автотранспорттуң, кургадылга ажыл-агыйының ажылын амга чедир шын организастап шыдаваан.

Август 30-ниң хүнү дужут ажаап алыышкын чорударынга таарымчалыг хүн болган. Ындыг болза-даа Каа-Хем районнуң чамдык ажыл-агыйлары ол арганы ажыглаваан. «Тиилелге» болгаш «Бурунгаар» көдээ ажыл-агый артельдеринге тарааның кезилдези-биле кады тавычаларда тарааларны база бастырып турган. Ынчаарга ооң кожазында «Ленинчи орук» болгаш «Октябрь 30 чылы» колхозтарның ховуларынга техника ажылдавайн хүнзээн. Бояровкада тараа кезилдезиниң өзүлдези үүгле 5 га, Федоровкада—0 га болган. Ол дээрге «ёзулуг-ла рекорд тур!»

Тараа культураларын аңгылап ажаар ажылды чорудар талазы-биле силерниң механизаторларыңарга үүү чүве шаптыктааныл, эштер Сарапулов болгаш Бологов? Техника бар болгай. Силериң башкарыкчы чорууңар четпээни илдец-дир.

Дужут ажаап алыышкынынга шак бүрүзү үнелиг. Ону өөренип көргеш, колхозтарның болгаш совхозтарның хөй кезии тараа кезилдезин дүрген темпилиг чорудуп, күрүнеге дужаар тарааны организастыг чудүрүп чорудуп турар. Август 30-ге чедир республиканың тараа хүлээп алыр черлеринде 413,8 муң пуд эки шынарлыг тараа чедиртинген. Хүн дургузунда өзүлде 15 ажыг муң пуд болган.

Тараа дужаарының планын хуусаа бетинде күүседири дээш чарыштың авангардызында Таңдының бүдүрүлге эргелелиниң чер ажылдакчылары чоруп турар. Олар пунктуларже 350 муң пуд хире тарааны чудүрүп чоруткан. Каа-Хем районнуң колхозтарының хөй кезии тараа дужаалдазынга идепкейлиг киржип турар. Август 30-ге чедир олар 14 муң 330 пуд тарааны пунктуларда урган. «Коммунизмче орук» болгаш «Октябрь 14 чылы» артельдер өске ажыл-агыйлардан хөй тарааны дужааган.

Таңдычылар тараа дужаарының темпизин бедидип турар. Олар август 30-ге чедир Кызылдың сайгарылга базазынга, Бай-Хаак пунктузунга 12 муң ажыг пуд тарааны чедирген. Аңаа «Межегей», «Көк-Тей» совхозтарның болгаш көдээ ажыл-агыйның дужулга станциязының ажыл-ишчилери чогуур салыышкынны киргген.

Чоон-Хемчик эргелелиниң колхозтары болгаш совхозтары дужут ажаап алыышкынынга хожудап турарын бөгүн база катап демдеглээр апаар-дыр. Август 30-ге чедир тараа культураларының кезилдезиниң өзүлдези үүгле 559 гектар болган. «Тыва», «Сут-Хөл» совхозтар, Ленин аттыг, «Октябрь 30 чылы» болгаш СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг колхозтар районну дыка соңгаар тыртып турар. СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг колхозта үүгле 238 гектар тараа кестинген. Дужуттун массалыг ажаап алыышкынынче чогум кажан кирер деп бодап турар силер, эш Комбукай?

Бүдүрүлге эргелелиниң партия комитеди, ооң удуртукчулары болгаш тускай эртемниглери ол ажыл-агыйларда байдалды далаштыг хынап көрүп, бүгү машиналарның ажыглалында организастыг болгаш техниктиг четпестерни чайладыр талазы-биле дээштиг хемчеглерни алыр ужурлуг.

Чоон-Хемчик районда үүгле тараа кезилдезин эвес, харын база ооң дужаалгазын шүшпең ёзу-биле чорудуп турар. Районнуң 8 ажыл-агыйларындан «Чыраа-Бажы» совхоз болгаш «Искра» колхоз тараа дужаарын багай эвес чорудуп турар. Колхозтарның шаңнарында бастырган тараа хөйү-биле мөөцнелген, а тарааны арыглап база ону хүлээп алыр черлерже сөөртүп чедирерин чорутпайн турар.

Улуг-Хем районда байдал база-ла ындыг болуп турар. Августуң сөөлгү беш хонуунда ол районнуң совхозтары болгаш колхозтары Төрээн чурттуң шыгжамырынче үүгле 11.950 пуд тарааны чудүрүп чоруткан. «Куш-ажылдың хостуу», Жданов аттыг болгаш «Х Улуг хурал» колхозтар мынчага чедир күрүнеге чаңгыс-даа килограмм тараа сатпаанаар.

Ол четпестерниң дугайын Улуг-Хем парткомунуң удуртукчулары билип турар бе? Билип турар болбайнаан, ынчалза-даа тараа культураларының кезилдезиниң болгаш ону дужаарының темпилерин күштелдирер талазы-биле хүн бүрүнүң ёзулуг ажылын чорутпайн турар. Ажаап алыышкын агрегаттары чаңгыс ээлчегде ажылдап, техниктиг четпестерниң чылдагааны-биле үргүлчү ажыл чок аңаа тургулаар, мурнакчыларның дужулгазын нептеретпейн турар.

Дужут ажаап алыышкыны—көдээ коммунистерге шыңгыы шылгалда, механизатор бүрүзү хүннүң-не ажылдап кылыышкынның бедик нормаларын чедип алыр, Төрээн чурттуң шыгжамырынга тарааны дужаарын кевудедир төлээде колхозтарның болгаш совхозтарның шөлдеринге ажылды шак ыңчаар организастаары партия комитеттериниң, бүдүрүлге эргелелдериниң хүлээлгези болур.

„Кызыл туктан“ медээлер

БҮРЕН-АКСЫ. (Телефон-биле). Каа-Хем районнуң «Кызыл тук» колхозунуң тараа, сиген шөлдеринде бо хүннерде күскү ажыл-иш хайнылышкынны чоруп турар. Алдарлыг чедиг чылдың бешки күзүүнү чаа дужудун чидириг чокка ажаап алыры дээш демисел ук ажыл-агыйда бирги черге-нин айтырыы болу берген. Колхозтуң Улуг-Ажыкта кызыл-тазын бо хүннерге чедир 234 гектар черде тавычалай кестирген, оон 156 гектарын бастырып ап, оон 1092 центнер кызыл-тасты ажаап алган.

Чоокка чедир-ле тараа кестирилгезинин талазы-биле ук ажыл-агый республика сорунарының арынларынга хожудаашкынны диртип, шүгүмчүлеп келген. Ынчалза-даа бо хүннерде ында чамдык чедиишкиннер чедип алганын мындыг бир факт бала хереченлеп турар: август 29-ка чедир колхозка бо чылын тарыттынган 124 гектар чочак-тарааны бүрүн кестирип апкан, ооң 104 гектарын бастырган, оон ниитизи-биле 354 центнер чочак-тараа аллынган болуп турар.

Ажаап алыышкынның темпизин бедидери дээш комбайнерлериниң арызында калбарган социалистиг чарыштың бирги одуруунда Григорий Мурыгин чоруп турар. Ол үүгле августуң 29-та безин хүнде 10 гектар черниң тараазын кестирер нормазын 28 гектар чедирипкен. Ол моон мурнунда хүннерде база-ла үүткүлдүг ажылдап турган.

Улуг-Ажыкта механизаторларнын болгаш тараажыларның хову турлаан эки дерип тургускан, оларның хандырылгазын экижиткен.

Үнелиг мал чеми культура — кукуруза силостаашкыны колхозтуң Биче-Ажыкта бо хүннерге чедир эки чоруп келген. Ында силос ажаар дөрт комбайн агрегады, силос сөөртүрүнге тускайлаан 12 автомашина ажылдап турар. Амга чедир Биче-Ажыктың бо чылын багай эвес үнген 268 гектар кукурузаны механизаторлар ажаап алган, оон 2800 тонна кукурузанын погаан массазын силостаан. Оон артканын ам колхозтуң Бүрен-Аксының төп сүт-бараан фермазының чанынга аппарып силостай салыр деп турар. Улуг-Ажыкта 128 гектар кукурузаны бир агрегат база кестирип киргген. Кышкы үеде мал чемгереринге чугула курлавыр болур — чашпан, сиген силостаашкының колхозта база чорудуп турар. Сөөлгү медээни ёзугаар алырга, ажыл-агыйда ниитизи-биле 128 гектар чернин ындыг чемин кестирип, оон 350 тоннаны силостаан.

Кызыл тукчулар малга бөдүүн чем белеткелинче районда баштай киргген ажыл-агыйларның бирээзи. Ында ажыл бо хүннерде база чедиишкиниг үргүлчүлеп турар. Сөөлгү хүннерге чедир ында ниитизи-биле 686 тонна сиген сараттаттынган. Ол дээрге, эрткен чылдын бо-ла үезинге бодаарга, алаан хөй болуп турар.

Чидиригни шуут чайладыр

Барыын-Хемчик районнуң колхозтары болгаш совхозтары август 27-ге чедир 6320 га тараа культураларын ажаап алган азы үүгле 24,5 хуу болган.

Дужут ажаап алыышкынының баштайгы хүнүнден эгелээш, районнуң партия-күрүне контролюнүң комитеди колхозтарда болгаш совхозтарда дужут ажаап алыышкынында чидириглери болдурбас талазы-биле ажыл чорудар хөй-ниитиниң беш постуларын организастап тургускан. Оларның составында 50 ажыг коммунистер, комсомолчулар болгаш партия кежигүнү эвес активтер ажылдап турар.

Районнуң партия-күрүне контролюнүң комитеди чер-черде дузалаар бөлүктериниң болгаш хөй-ниитиниң постуларының кежигүннериниң киржилгези-биле хыналдалар организастап, дужут ажаап алыышкынында илерээн четпестерни чайладырынче угланган чамдык хемчеглерни чоруткан. Ажаап алыышкынның баштайгы хүннеринде «Шекпээр» совхозтуң Улуг-Үзүк болгаш Биче-Аянгаты аксында хову турлагларының база ниитиниң чемненилге черлериниң белеткели кошкак турган. Ону эжикидер хемчеглерни алырын совхозтуң удуртукчуларындан партия-күрүне контролюнүң комитеди негээн.

Совхозтуң дирекциязы (эш Коблов) болгаш партком (эш Маңзырыкчы) хыналда-биле илерээн четпестерни чайладыр талазы-биле тодаргай, организакчы ажылдарны кылганының түүнелинде ол ховуу турлагларының ажылының байдалы эжикээн. Чижээ, Биче-Аянгаты аксында ховуу турлаанда ниити чурттага бажыңын чугайлааш, 25 демир орунларны салып, радиоприёмникти тургускан. Ниитиниң чеминиң шынары эжикээн.

«Барлык» совхозтуң комбайнерлери Оңчат, Көрей-оол олар бир гадан-на 100—150 кг чедир чидиригни болдуруп турганы хыналдадан илерээн. Оларны бригаданың хуралынга чугаалажып көргеш, частырыын эдип алырын сүмелээн. Ынчакмыжок олар эштериниң чөптүг шүгүмчүлелдерин болгаш сүмелерин тооваанар. Совхозтуң дирекциязы хөй-ниитиниң негелдезин барымдаалааш, Оңчат, Көрей-оол оларны ажылындан дүжүрер ужурга таварышкан.

Комбайнерлер Шойдун-оол, Марат олар баштайгы хүннерде тарааны база-ла чидириглиг ажаап турганнар. Ындыг-даа болза олар буруузун миннип, комбайннарның кестирер кезектериниң ажылдаар эвин таарыштыр тургузуп ап шыдаанының түүнелинде, сөөлгү хүннерде ажылының шынарын дыка эжикиткеннер. Оларның кайызы-даа ажаап алыышкын эгелээнинден бээр 200 ажыг га тараа кестирген. Бодунуң частырын чогуур өйүнде бот-шүгүмчүлелчи ёзу-биле миннип, ону эдип алыр дээш ак-сеткилдиг ажылдаанының тодаргай херечизи ол-дур.

ЧЫЛДАГААНЫ ЧОГУМ ҮҮДЕЛ?

Дужут ажаап алыышкынында чидириглерни бүрүү-биле чайладып алган бис деп сагыш оожургаарының кандыг-даа барымдаазы чок. Тараа культураларының хөй кезии сыпта хевээр, шаг-үе орайтап келген, ажаап алыышкынның темпизи оожум болгаш чидириглер ам-даа хөй.

Чидириглериниң болуп турарының кол чылдагаанныры болза, комбайнарның септелгезин багай чоруткынындан болгаш чамдык механизаторларның ажылга харыысалга чок чоруктарындан хамааржыр. «Шекпээр» совхозта 6 комбайнның септелгезн бо хүннерге чедир доозулбаан. № 19 «СК-3» комбайн совхозтуң Биче-Аянгатыда хову турлаанга дөңгүл-ле четкеш, чаңгыс-даа га тараа кеспээн.

«Барлык» совхозтуң хову турлагларында хүн бүрү 6—7 комбайнар ажылдавайн аная турар. Бо бүгү фактылар «Сельхозтехника» каттыжыышкынының Кызыл-Мажалык салбырынга (эш Силкин), колхозтарның болгаш совхозтарның боттарынга чоруткан септелгениң шынары багай болганының херечизи-дир.

Колхозтар болгаш совхозтар көдээ ажыл-агый машиналарының артык кезектери-биле хандыртынмаан. Оон аңгыда республиканың «Сельхозтехника» каттыжыышкынының «Барлык», «Шекпээр» совхозтарга болгаш «Большевик» колхозка чорудуп берген силос кестирер чаа комбайнарының кезектери орукка кел чыдала төтчеллеттинген ужурунда ажыглаттынмайн турар. Районда силос салырының планы август 27-ге чедир үүгле 2,8 хуу күүсеттинген. Кукурузаның погаан массазы хоолулуг шынарын чидирип, хүн эрткен тудум-на күргап турар.

ТАРААНЫҢ КАМГАЛАЛЫ

Тарааның камгалалынче ажылагыйларның удуртукчуларының болгаш көдээ Советтериниң талазындан кошкак кичээнгей салып турар. Ону ажыглаар алгаш, чамдык ийи-чаңгыс кижилерде тараа оорлаар таварылгалар бар. «Большевик» колхозта комбайнер Көк-оол, чолаачы, коммунист Оолак болгаш Долгай-оол олар 350 кг тараа оорлаанын хөй-ниити постуунуң кежигүннери болгаш милиция ажылдакчылары илередип тыпкан. Оларны хоойлу органнарынче киргген. «Тээли» совхозтуң Дөң-Теректе, «Большевик» колхозтуң Ыйгылак суур чанында тарааларын чоинуң хуузунда малдары чип турар. Ындыг чижектер оске-даа ажыл-агыйларда бар.

Чайгы хүннер каап болганының ужурунда тарааның сыны кыска, тарамык болгаш хары угда эрте бижар дээрзин колхозтарның болгаш совхозтарның удуртукчулары эки билип турганнар. Ынчаныже комбайнарның кестирер кезектерин кыска сыптыг тарааны кестиринге эптиг кылдыр белеткеваан. Моон чылдагааны-биле кыска сыптыг тараалар барык-ла кестинмейн сыпта хевээр туруп калган, азы молдуруктарын кестингеш, черде төгүлген черлер хөй. Ылаңгыя «Барлык» совхозтуң Бижиктиг-Хая салбырының төп шаңының чанында 70 га арбай, Ээр-Хавак кырында 60 га кызыл-тас болгаш «Шекпээр» совхозтуң Аянгатының арт кырында 10 га арбай хөй мажактыг кестинген. Ону хол кадыыры-биле дагын кестирер, черде төгүлген тараалариың молдуруктарын дырбааштар болгаш хол-биле бөлүп чыыр дугайында ажылдар кылдынмайн турар.

Дужут ажаап алыышкынын болгаш күрүнеге тараа садарын организастыг чорудар дугайында СЭКП обкомунуң бюрозунуң доктаалын боттандырар дээш районнуң партия-күрүне контролюнүң комитеди чамдык практиктиг хемчеглерни ажылдап кылган. Борта бирги эзлчегде дузалаар бөлүктериниң ажылын күштелдирери чугула болганын барымдаалааш, оларның даргаларының семинарын эрттирген.

Ам сорулга болза дужутту чидириг чокка ажаар дээш демиселге бүгү-ниитиниң күүнүн мобилизастаарында болуп турар.

Т. СТАЛ-ООЛ,
партия-күрүне контролюнүн комитединиң даргазы.
Т. ТАЛГАНЧИК,
«Шынның» корреспондентизи.

ӨӨРЕНИҢЕР, КҮШ-АЖЫЛГА МЕРГЕЖИҢЕР, ЭРГИМ ӨҢНҮКТЕР!

БҮГҮ-ЛЕ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ БЕЛЕН

Кызыл-Мажалык он бир чыл школазының коллективи эрткен чылдарга деңнээрге, бо чылын школаның чаа өөредилге чылынга белеткелин бүгү талазы-биле хуусаа бетинде чедиишкинниг доосканн. Даарта, сентябрь 2-де байырлалдыг байдал-биле чаа өөредилге чылын эгелээр.

Ында физика, химия, дыл, литература, сан болгаш өске-даа эртемнериң чаа кабинеттерин чаңгыс корпуста мөөңнээн. Башкыларның ажылдаарынга болгаш өөреникчилериң өөредилгезинге таарымчалыг байдалды ол тургузуп турар.

Ажылчы чоннуң негелдезин барымдаалааш, Кызыл-Мажалык суурнуң үстүү талазында «Сельхозтехника» каттыжыышкынының девискээринде эге класстарның школазын база ажыткан. Өөреникчилериң бүдүрүлге өөредилгезиниң шынарын улам-на экижидер дээш, он бир чыл школазының чанында машиноведение кабинедин кылып турар. Орта машинаның болгаш көдээ ажыл-агый техниказының кезектерин делгээр.

7000 ном фондулуг, номчулга залдыг библиотеканы ажыткан. Школага ниитизи-биле 2000 кубометр одаар ыяш белетээн тургаш, 2300 кубометрни белетээн. Амгы үеде школа чанында 1700 кубометр одаар ыяш болгаш 100 тонна хөмүр дашты дүжүрген. Бо чылын школага 920 өөреникчилер өөренир. Олар 40 класстарга хуваатты́нган. Школа башкылар-биле четчелеттинген.

90 орун салыр интернат чурттакчыларын хүлээп ап эгелээн. Ында өөреникчилерге бүгү-биле таарымчалыг байдалды тургускан. Хары угда 50 кижи чемненир чаа столовая даарта өөренікчилерге эжиин делгеми-биле ажыдып, амданныг чемнери-биле оларны чемгерер.

Т. ТАЛГАНЧИК,
«Шынның» корр.

МОРАЛЬ ТЕМАЗЫНГА

Өг-бүлеге ургларны атеистиг кижизидилгеге чанчыктырары

Бистиң чуртта шажын-чүдүлгениң социал дазылдарын шагда-ла үзе шапкан, ынчалза-даа бүдүүлүк чүдүүшкүннер, сүзүглелдер, каран көрүү, шажынчы, хуурмак үзел-бодалдар ам-даа эргиниң бүжар артыышкыннары болуп турбушаан. Шажынчы хоозун суртаалдар өзүп орар аныяк салгакчыларның коммунистиг мораль талазы-биле хевирлеттинин тургустунарынга улуг шаптыкты таварыштырып турар. Чүдүлгелиг ада-иелериниң салдарынга алыскан бичии ургулар үзел-бодал талазы-биле кызыы, бодунуң күжүнге, аргаларынга бүзүревес, кортук, сезиглелдиг, хаалчак сеткилге алзып турары таварылга эвес. Эрги чүдүлге-сүзүглелдиг староверлер өөренікчи ургларын ниити культурадан, кино көөрүнден, пионерге киреринден хооруп, оон оспаксыдарын ораладжып турар. Оларның чамдыктары эрги хаан чазак үезинде-ле парлап үндүрген шажынчы сагыызынны хирлендир, ыяк шыгжап алган, ону өг-бүлеге, ниити мөргүл номчуушкунга ажылган, чаа ургларның мээ-медерелин хоранган турар.

Бүдүүлүк сүзүглелдерни Тес-Хем районнуң Шуурмак болгаш Буран сууржугаштарда дунчулай бергилээн Марачёв, Ворончихин, Кудрявцев болгаш өске-даа староверлер чорудуп турар. Олар шажынче суртаалды өг-бүлезинге нептередип, чүдүлге хүннеринде ургларын өөредилгеден озалдадып, оларның моюннарынга бичии крестилерни баглап, дөңгүп-ле үш демдекке өөрениринге чедирип турар. Бир эвес өөренікчи эки демдектерге чеде бээр болза, оларны пионерге кирип аптарындан ыңдыг ада-иелер коргуп турарлар. Ынчангаш олар пионерге киреринден күзээн ургларын бажыңындан үндүр ойладыштары-биле кыжанып турарлар.

Чаа-ла медерел кирип, доругуп, өзүп орар чаш ургулар, аргада арыг дамырак суг дег арыг чазагайлар. Ол чаштарның сеткил-бодалдарын кымнар чүдедип турарыл? Ол дээрге чүгле бичии ургларны долгандыр турар улуг кижилерден, оларның амыдыралындан, чурум-сагылгазындан, үзел-бодалдарындан хамаарлыр. Эргиниң артыышкыннары чаштар-биле кады төрүттүнүп келбес төлээде, өг-бүледе улуг кижилер ортузунга атеистиг суртаалды, кижизидилгенин дээштиин күштүү-биле чорудары бүгү көдээ интеллигенцияның болгаш культура ажылдакчыларының хүндүлүг сорулгазы.

Кижилерге күш болгаш мораль талазы-биле улуг когарал чедирип, ажыы-биле ниитилеге удур характердиг болуп турар черлик сеткилериниң ажыл-чорудулгазын сойгалаар херек деп бистиң партиявыс өөредип турар. Бистер башкылар ону күүседир ужурлуг бис.

С. САНДЮ.

Өөренип чоруптум. Фото С. ФЕОКТИСТОВТУУ.

Башкы болгаш аныяк шүлүкчү

Салчак Молдурга меңги харлыг, бедик, улуг Мөңгүн-Тайганың Мугур-Аксы сес чыл школазының башкызы. Ол Кызылдың башкы училищезинге өөренип турда, ооң баштайгы шүлүктери «Сылдысчыгаш» солунга парлаттынып үнген. Ооң соонда республика солуннарында база «Улуг-Хем» альманахка сургуул оолдун шүлүктери удаа-дараа парлаттынып эгелээн. Аныяк шүлүкчүнүң ады ам бистиң республикада билдингир апарган, ооң шүлүктерин чон, ылаңгыя аныяктар улуг хандыкшыл-биле номчуп, улуу-биле үнелеп турар.

Салчак Молдурганың шүлүктериниң сагыш-сеткилди хайындырып келир бир онзагай күжү — уран-чечен сөстерлиг, чараш деңнелгелерлиг лирикалар-биле долдунганында. Ооң шүлүктеринде төрээн чери Мөңгүн-Тайга болгаш бойдус чурумалы эки, чараштыр чуруттунган. Ол ышкаш Тывада чаа чаартылгалар, улустарның найыралы, Төрээн чуртка, күш-ажылга ынакшыл, патриотчу чорук ооң шүлүктериниң база бир кол темазы ол.

Аныяк шүлүкчү болгаш башкы С. Молдурганың шүлүктериниң баштайгы чыынды номун Тываның ном үндүрер чери белеткеп үндүрүп турар. Көдээ ажыл-ишчилер-биле кады чурттап, амыдыралдың хайымынче ханылап шымны берген, чогуур талантылыг аныяк шүлүкчүнүң болгаш башкының чогаадыкчы ажылынга база башкы-кижизидикчи ажыл-херээнге улуг чедиишкинни күүзээл!

Мооң адаанда С. Молдурганың чаа шүлүктерин парладывыс.

Т. КЫЗЫЛ-ООЛ.

БЕШ ШҮЛҮКТЕР

1. ШЕНЕЛДЕ

Селбегер дыт адаа черде —
Хөлегеге чаасканн ор мен.
Черге бир-ле чүве дүштү,
Көөрүмге — хөкпеш оглу.
Кедээр көрдүм — уязы тур.
Ужурун ам билип кагдым:
Ужар бодап, шенеттингеш,
Кээп дүшкен күжүр иргин.

2. ЧАЙЫК

Кара-көк, аар, коргулчун дег,
Булут сырлып, кызаңайнып,
Бужурганчыг хөректенгеш,
Хаттыг чаъзын теге каапты.
Чайык суунга сускун ханган
Чернин кыры аян кирди:
Янзы-бүрү өңнүг челээш,
Чечек, үнүш чайнай берди.

3. ЭЛДЗЭРТИГ

Эртен шайлап орувуста,
Сарыым ора, баштактанды:
«Эъдин араан ышкаш хондун,
Чараш чиигин алдын бе, мон?»
Элдзэртигнин утказын ам
Сакты хонуп кээп-тир мен:
Шак ол дуне сомнап дооскан
Эллегиям номчуп бердим.

4. МИННИИШКИН

(Эллегия).

Хөө-кара, сырыы бажым
Агаргылап, сыыгап бар чор,
Аныяк шаам чаныпканын
Хөөн багай үдеп тур мен.
Шуудай берген назынымны
Сүрүп, тудуп шыдавадым,
Чурттадгага ынак болгаш,
Чүрээм чалыы хевээр арты.

5. СҮМЕ

Шоолуг эвес, элээн-не каш
шүлүк бижээш,
Чондан шиитке, үнелелди
албайн чыткаш,
«Чогаалчы-даа болдум-на!» деп
мактангылаар
Шолук эш-өөр, ында-хаая,
база турар.
Солуннарга, номга безин
парлатсынза,
Шору диртип мактадып-даа
алган болза:
«Мерген сөстүң бединн четтим»
черле дивээл,
Мергежилдиң оруу узак,
нарын деп бил!

Салчак МОЛДУРГА.

КӨДЭЭ ШКОЛАЛАРДА БҮДҮРҮЛГЕ ӨӨРЕДИЛГЕЗИ

Школа дугайында Хоойлуну хүлээп алгандан бээр 4 чыл эрткен. 9—11 класстарның өөренікчилериниң бүдүрүлге өөредилгезин организастаарынга бистиң республиканың колхоз, совхозтары, партия, совет органнар база бүдүрүлге черлери эдээн ажылдарны чоруткулаан. 11 чыл школаларының хөй кезии күш-ажыл-биле сырый харылзааже улуг кичээнгейни салып турар.

Көдээ школаларда өөренікчилериниң практиктиг өөредилгезин организастаары-биле колхоз, совхозтар тракторларны, комбайннарны, автомашиналарны бүдүрүлге өөредилгелиг школаларга берип турар. Бүдүрүлге өөредилгелиг школалар киноаппараттар, магнитофон болгаш өске-даа өөредилге херекселдери-биле хандыртынган.

Өөренікчилериниң бүдүрүлге өөредилгезин организастаарынга көдээ ажыл-агыйның, үлетпүрүнүң болгаш культураның 150 хире тускай эртемниглери киржип турар.

1961—62 өөредилге чылында 11-ти классчылар ортумак билигнин аттестады-биле кады шилип алган тускай мергежилиниң разрядтарын чедип алганнар. Көдээ ажыл-агый 40 механизаторларны алган. 1963 чылда көдээ ажыл-агыйның, үлетпүрүнүң болгаш культураның тускай мергежилдиг 300 хире кижилери доозуп үнген. Туран, Шагаан-Арыг, Чадаана № 1 болгаш өске-даа школаларның доозукчуларының хөй кезии бо чылгы күрүне экзаменнерин 4 болгаш 5-ке дужааганнар. Ынчангаш өөренікчилериниң тускай мергежилди чедип алыры ооң ниити билиинге шаптыктавас, харын улуг дузалыг дээрзин көргүскен.

Республиканың байдалдарынга таарыштыр бүдүрүлге өөредилгезин улам калбартыры чугула. Бүдүрүлге өөредилгелиг 18 көдээ школаларга 899 9—11 классчылар бүдүрүлге практиказын эртирип турганнар. Олар хову ажылдыг механизатор, ногаа ажылдыг механизатор, тракторист-машинист, даараныкчы, чазаныкчы дээш өске-даа тускай мергежилдерни чедип алырынга белеткенип турарлар.

Бистиң аныяк республикавыстың хөгжүлдезинге хөй-хөй кадрлар херек. Кайы-бир школага хөй янзы мергежилдерни өөредири албан эвес, а үениң амыдырал-биле холбашкан мергежилдеринге өөредири чугула. Бо талазы-биле Чадаанаың, Сүт-Хөлдүн, Туранның, Сарыг-Септи́ң башкылар коллективтери боттарының салган сорулгаларын чедип ап турар. Бо школаларда 500—700 хире ургларны чүгле 3—4 шилип алдынган мергежилдерге өөредип турар. Ында колхоз, совхозтар, бүдүрүлгелер-биле харылзаа быжыг.

Элегес школазының материалдыг баазазы — «Элегес» совхоз бооп турар. Совхоз дирекциязы тускай дужаал-биле өөренікчилерни III класстың машинист-тракторизи база мал ажылының механизаторунга өөредирин совхоз ажылчыннарынга, бүдүрүлге өөредилгезин удуртурун инженер Н. М. Станкинге дааскан. Школа биле совхоз дирекциязы бүдүрүлге өөредилгезинин талазы-биле тускай керээлиг. Ында трактор өөредилгезин эки организастап келген.

Самагалдай 11 чыл школазының өреникчилери эрткен чылын 60 га черге картофельди олурткан болгаш 2 мун хире хойдан 4 тонна ажыг дүктү кыргып алган болгаш 380 га черни аңдарган. «Тес-Хем» совхозтуң удуртукчулары (директору эш Чадамба) өөренікчилериниң бүдүрүлге практиказын кичээнгейге ап турары мооң илдеп-дир. Бо өөредилге чылында ында 76 га черде кукуруза, картофель, чигир свёклазы болгаш чочак-тарааны тарып өстүрген. Чазын чемишчидилгелерни хөйнү ажыглаан. Техника болгаш тускай эртемниглер-биле бригада база хандыртынган. Мында кижизидилге ажылы багай эвес тургусугунган. Лекция, беседалар доктаамал бооп турар.

Өөрүнүң «Торгалыг» колхоз Торгалыг 11 чыл школазында бүдүрүлге өөредилгезинче улуг кичээнгейни салып турар. Школада политехниктиг чөвүлел, а колхозта тускай комиссия бүдүрүлге өөредилгезин хайгаарап турар.

Тоора-Хем 11 чыл школазында күш-ажыл болгаш бүдүрүлге өөредилгезинин башкыларының политехниктиг чөвүлели бар. Ында «Совет Тыва» колхозтуң даргазы, механик, райпромкомбинаттың директору база кирип турар. Күш-ажыл болгаш бүдүрүлге өөредилгезинин физика, электротехника, математика, черчение эртемнери-биле сырый харылзаазын чөвүлелге чугаалажып келген.

Бүдүрүлге өөредилгези Сарыг-Сеп 11 чыл школазында черле эки. Политехниктиг эртемнериниң кичээлдери ында методика талазы-биле бедик деңнелде эртип турар. Көдээ ажыл-агый машиналарын өөренирин бүдүрүлге өөредилгезинің эргелекчизи Н. Т. Лавошников эки эрттирип келген. Автомашинаны өөренирининң кичээлдерин башкы М. В. Новожилов солун эрттирип келген, ооң өөренікчилериниң практиктиг билиглери бедик.

Өөреникчилериниң бүдүрүлге бригадаларының дуржулгазын таратпышаан, бистиң республиканың бүдүрүлге өөредилгезинин төлээлери Ставрополь крайга, Рязань области, Башкир АССР-ге барганнар. Ол ышкаш бүдүрүлге бригадаларының республика слёдун чылдын-на эрттирери чаңчыл болган.

Эрткен чылын республикага өөреникчилеринин 12 бүдүрүлге бригадалары, 134 звенолар турган. Анаа 3629 ургулар хаара туттунган. Ол бригадаларның хөй кезии тараа болгаш өске-даа культураларын дүжүдүн колхоз, совхозтарның ортумак дүжүдүнден хөйнү алган.

«Чыраа-Бажы», «Улуг-Хая» совхозтар, «Октябрь 14 чылы», «Кызыл тараачын» колхозтар өөреникчилериниң бүдүрүлге бригадаларының ажылын эки организастап турар.

Дуржулга ажылын эки тургусканы дээш Туран школазының бүдүрүлге бригадазы РСФСР-ниң Чырыдыышкын министрствозунуң чанында дуржулга Совединин Хүндүлел самбыразында кирген. Чигир свёклазынга дуржулгалары дээш Сарыг-Сеп школазы Бүгү-российниң дуржулга ажылдарының талазы-биле конкурузунга демдеглеткен.

И. ПРИНЦЕВ.

Улуг-Хемни чагырганнарга

Улуг-Хемни кежир туткан күчүлүг көвүрүгну көргеш, кым өөрүвес боор! Мооң мурнунда паром манап, машиналар болгаш ажылчыннар алдын өртектиг шагын чидирип турду. Ам ооң кыры-биле машиналар болгаш чүс-чүс кижилер хары угда кежип турар. Шапкын Улуг-Хемни чагырып алганывыс бистиң аныяк республикавыстың мооң соңгаар хөгжүлдезинге дыка ажык-дузалыг. Улуг-Хемни чагырган, кадыг-бергээ торулбас, уран-шевер холдарлыг совет тудугжуларга өөрүп, ол маадыр кижилерге турасказадып, «Улуг-Хемни чагырганы» деп танцыны тургузар мен.

Н. ТЫРТЫК-КАРА,
Бай-Хаак школазының башкызы.

СОЛУН АЯН-ЧОРУК

Кызылдың № 6 школазының чедиги клазының өөреникчилериниң өөредилгезинге эки үлегерлиг, хөй-ниитиниң ажылынга идепкейлиг шилиидек өөреникчилер чээрби хүннүң дургузунда Красноярск крайны кезип, солун аян-чорукту кылгаш келгеннер.

Минусинскиге баргаш ында төөгүлүг черлерни көргеннер. Абакан хоорайның школачылары-биле база таныжып апканнар.

Делегейде эң күчүлүг, улуг Красноярск ГЭС-ти дыка сонуургап көргеннер. Красноярск хоорай-биле таныжып, ында янзы-бүрү музейлерге чорааннар, дириг амыттаннар-биле оюн көргүзүп чоруур цирктерниң көргүзүүн база-ла магадааннар. Пароходка олурупкаш Енисейге база эжиндиргеннер. Ургларның демир оруун көрүп, аңаа олурганын кызылчылар канчаар сонуургаваан дээр. Красноярскиниң пионерлери ургларны демир оруунуң ёзулуг-ла ээлери, олар поездини боттары башкарып, проводниктер, кассирлер болуп ажылдап турар болган.

Ол бүгүнү аян-чорукчулар даарта боттарының өөрүнге чугаалап бээрлер.

Чаа өөредилге чылында чаа педагогиктиг сорулгалар

Б. БОЛДУР-ООЛ,
Тыва АССР-ниң Чырыдыышкын министри

Бо эрткен хүннерде районнарга болгаш Кызыл хоорайга башкыларның август чөвүлел хуралдары организастыг бедик деңнелге эрткилээн. СЭКП ТК-ның июнь Пленумунуң идеология талазы-биле төөгүлүг шиитпирлерин боттандырар дугайында сорулгаларны оларга чугаалашкан. Эрткен 1962—63 өөредилге чылын шүүгмүчүлдүн-биле түүнээш, өөредилгеден, школачыларның кижизидилгезинден хоорлуп турганын демдеглээн.

Бистиң бирги сорулгавыс — школа бүрүзүнүң база башкы бүрүзүнүң хөй талалыг, идепкейлиг, политиктиг болгаш педагогиктиг ажыл-чорудулгазын, өөреникчилериниң бот-тывынгыр ораладжыышкыннарын республиканың элээн хөй школалары болгаш 400 хире башкылары чедиишкиниг шиитпирлээннер.

Бии-Хем районнуң Туран он бир чыл школазының 991 өөреникчилериниң чүгле 7 өөреникчи ол класстарынга катап өөренири-биле арткан. Чаңгыс-ла школада 40 хире башкыларның ыңдыг бедик түүнелди чедип алганы өөрүнчүг.

Таңдының Тубсаналторий, Балгазының кадыкшылга, Черби, Үттүг-Туруг, Бии-Хемниң Чкалов, Билелиг, Улуг-Хемниң Кара-Тал, Эйлиг-Хем, Каа-Хемниң Эржей, Бүрен-Бай-Хаак, Барыын-Хемчиктиң Шыра-Булак, Чөөн-Хемчиктиң Чыргакы, Кулун-Дүжер болгаш республиканың өске-даа элээн каш школалары чаңгыс безин ийи чылчы чокка өөредилге чылын доосканнар. Каа-Хемниң, Үжен-Аксы, Сизим, Тожуның Ий, Кызыл хоорайның № 5, Улуг-Хемниң Кожай, Алдын-Шынаа болгаш өске-даа черлерде элээн хөй школалар эрткен өөредилге чылын база-ла эки түүнелдиг доосканнар.

Тожудан С. М. Достай, И. Ф. Чистякова, Л. К. Дожувай болгаш шупту 17 башкылар, Каа-Хемден К. И. Иванова, А. Г. Орлова, А. Ф. Атамзанова болгаш шупту 27 башкылар, Кызыл хоорайдан Г. Л. Воскобоева, Л. Б. Ондар, А. К. Конгарова, А. У. Дерягина, М. И. Башкирцева, З. И. Ганцева, Е. И. Лубошникова, В. И. Пуговкина, Е. Б. Коржагин, Ф. Н. Зябрева, Г. А. Кара-Сал, Ю. Н. Беркович, Е. И. Соколова, Е. Д. Удуракина болгаш шупту 100 ажыг башкылар, Бии-Хемден М. В. Селина, Н. В. Селина ушбашкылар, З. Н. Лавриненко, Л. М. Царева, А. Г. Арапчор, В. Н. Стариков, Е. Д. Матюшкина, П. П. Бессмертных, К. К. Багыт-оол, О. С. Дүжүк, И. Ш. Кеден, В. Н. Кононенко болгаш шупту 65 башкылар, Чөөн-Хемчиктиң Л. Т. Сыч, З. М. Подымова, М. Сарыглар, В. Б. Көк-оол, А. И. Бабушкин болгаш шупту 25 башкылар, Улуг-Хемден—66 башкылар, Тес-Хемниң—23 башкылар өөреникчилеринге ханы болгаш быжыг билиглерни берип турар. Арткан районнарда мурнакчы башкылар база хөй.

1963—64 өөредилге чылында өөредилге-кижизидилгелиг ажылдың талазы-биле ооң-даа артык улуг чедиишкиннерни оларның чедип алган турарын республиканың дерт муң ажыг башкыларының мурнундан идегээли. Бо чылын оларның одуруу улам көвүдээр. Сентябрьсың ийнин хүнү болза бирээде, бүгүниитинин, өөреникчилериниң, төрелериниң, башкыларының өөрүнчүг байырлалдыг хүнү болур; ийиде, бирги классчыларны — ол чаптанчыг чараштарны өөредирин база кижизидерин эң мурнакчы соруктуг, ак-сеткилдиг, кавынгыр угаанныг башкыларга оналар бис. Ынчангаш олар бо чылгы бирги классчыларны эге класстар доосхуже ийи чылда катап олурар чоруун шуут боллурбазын чедип алыр. Ооң ангыла дерт өөредилге чылында өске чугула айтыры: болур школадан шуут чаныр, өөредилгезин ара каар чорукту база болдурбас. Ол дээрге бо чылын бирги класска кирер 5400 ажыг чаштарның хуу-салымын — өөредилгезин, кижизидилгезин чөп шиитпирлээни ол. Бирги класстарны шыырак билиглиг, идегелдиг башкылар-биле быжыглаар бис. Ол дээрге оларны келир дөрт өөредилге чылдарында багай демдек чокка өөредирин чедип алыр дээни ол-дур.

Амгы 4-кү, 5-ки болгаш 6-гы класстарның өөреникчилерининң биилининң аажок кудузу билдингир. Ынчангаш бо өөредилге чылында дора дээрге бешкиклассчыларга эң дуржулгалыг башкыларны база класс удуртукчуларын быжыглаарын улус өөредилге киллдистериниң база школа удуртукчуларындан негеп тур бис. Ылаңгыя 6-гы класстың сан башкыларынга дуржулгалыг, кежээ, кызымак башкыларны томуйлаар херек.

Эге класстарга болгаш бешки, алдыгы класстарга хамаарыштыр бо ап турар хемчеглер үр-даа эвес, улуг дизе, 3—4 чылдар болгаш эки түүнелдерни берилтерин Татар АССР-ниң школаларының дуржулгазы бадыткаан.

Школаларда болгаш башкыларда хүлээлгелер, онаалгалар, янзы-бүрү ажыл-херек-ле хөй: школаже шуупту ургларны хаара тудары; оларны өөредилге номнары болгаш көргүзүг материалдары-биле хандырары, өг-бүле дугайты сагыш човаары, чон ортузунга агитас-массалыг ажылды күүседири дээш оон-даа өске түү турбас дээр. Ол-ла бүгү херек—бис оон ойталаар ужур чок бис.

СЭКП ТК-ның июнь Пленуму бүгү башкыларга бедик идегелди база катап салган: башкы бүгү-ле партийжи болгаш күрүнежи харыысадга-биле сагыш-бодалын хөделдирер, угаан билир, эде тургустунар болгаш кол сорулганы — идея талазы-биле угаатты́нган база бедик билиглиг, бүдүштүг чаа кижилерни кижизидерин дааскан. Бо улуг сорулганы шиитпирлээри чүгле практикага болгаш методикага хамаарыштыр эвес, харын башкы ажылын үндезини-биле эде тургузарындан көстү бээр. Маңаа бичии-даа болза хөйге үлегерлиг бир чижекти көрээли.

Кызылдың № 3 школазының үшкү клазының өөреникчизи С-ти чуруму болгаш өөредилге багай дээш чамдык башкылар база ооллуң клазының башкызы Нестерова школадан үндүрерин колдуунда шиитпирлеп алган турда, ол-ла школаның өске үшкү клазының башкызы Елизавета Ивановна Квитная буянныг чорукту кылган: Елизавета Ивановна эки-туразы-биле ол өөреникчини хүлээп алгаш, ону эки чурумнуг кылдыр кижизидип, үшкү классты доостурган. Өөредилгениң кижизидилгебиле харылзаазының ханы холбаалыын Е. И. Квитная көргүскен.

Башкының күш-ажылын ооң хевир болгаш утка талазы-биле алырга, коммунистиг күш-ажылдың хөй-хөй элементилери шингээдип турар. Ону Туран школазының болгаш республиканың мурнакчы башкыларының үлегери берилтерин Татар АССР-ниң школаларының дуржулгазы бадыткаан.

Школаларда болгаш башкыларда хүлээлгелер, онаалгалар, янзы-бүрү ажыл-херек-ле хөй: школаже шуупту ургларны хаара тудары; оларны өөредилге номнары болгаш көргүзүг материалдары-биле хандырары, өг-бүле дугайты сагыш човаары, чон ортузунга агитас-массалыг ажылды күүседири дээш оон-даа өске түү турбас дээр. Ол-ла бүгү херек—бис оон ойталаар ужур чок бис.

СЭКП ТК-ның июнь Пленуму бүгү башкыларга бедик идегелди база катап салган: башкы бүгү-ле партийжи болгаш күрүнежи харыысадга-биле сагыш-бодалын хөделдирер, угаан билир, эде тургустунар болгаш кол сорулганы — идея талазы-биле кижизидилгениң күш-ажыл дээш демиселге киришкен башкылар коллективи тыптыр. Ол кончуг өөрүнчүг.

Барыын-Хемчиктиң Аяңгаты сес чыл школазының өөреникчилериниң 25 хуузу ол-ла класстарынга ийи чылда катап олурган. Ол күрүнеге канчаар-даа аажок улуг когарал. Ол дээрге, ада-иелерге, катап олурганнарның боттарынга артык чыл, артык сагыш човаашкын, артык шүүдел. Таңдының «Элегес» совхозта ортумак школаның өөреникчилериниң 19 хуузу база ийи чылда катап олурган. Чедерниң сес чыл, Берёзовканың эге школазында база ол-ла хире Районо эргелекчизи В. Ф. Гайдук чүнү бодап органыл? Ол хүннүң-не райкүүскомнуң удуртукчуларын коңгалап тургаш, шөлээлеп чораан. Өөреникчилерге эки салдар халдаашкыны чок апаарга, кижизидилге өөредилгеден хоорлу бээрге, ыңдыг ыгланчыг түүнелге чедирбейн канчаарыл!

Кудумчулар комитеттери, бажыннар эргелелдери оларга хамаарышкан девискээр участоктарында чурттап турар он-он, чүс-чүс школачыларның коммунистиг кижизидилгезинге салдарны кымнар чедирерил база клубтарга, кинотеатрларга, кызыл булуннарга, күш-культура шөлдеринге ургулар хүннерин, оларның хостуг шактарын кым организастаарыл деп айтырыг маңаа тургустунуп келир. Маңаа башкыларының, школа коллективинин, комсомолдуң, культура-чыдыышкын албан черлериниң ажылдакчыларының, хөй-ниитинин, бистерниң — улуглардың эки салдары ыяавыла херек.

Бо дээрге школага болгаш школадан дашкаар чоруттунар бүдүн тургузуглуг кижизидилге ажылының системазынга барык-ла чоок. Башкылар билин бедидер институттуң чанында кижизидилге ажылының талазы-биле тургустунган тускай кабинеттиң ажылы үстүнде хемчеглер-биле шуут харылзашкан турар ужуруг.

Улус өөредилге органнарының чамдык ажылдакчыларының талазындан школаның сорулгазын харыыдаа чүгле өөредилге-биле кызыгаарлаар, өөредилге-биле кижизидилгениң үрелбес чаңгыс аайын аная-ла ангылап кааптар дээн орадажыышкынларын СЭКП ТК-ның июнь Пленуму буруу шаап көргеш, школаның ажылынга тода шугумну айыткан. Школаның бүгү-ле ажыл-чорудулгазы чаа кижини кижизидериниң сорулгазынга чагырткан турар: бүгү эртемнерниң башкылаашкыны база школачыларның күш-ажыл өөредилгези, оларның хөй-ниитиге ажыктыг бүдүрүкчү күш-ажылы, школадан болгаш класстан дашкаар ажыл база комсомол болгаш пионер ажылдары чүгле кижизидилгениң сорулгаларынга шуут чагырткан турар ужуруг. Ынчаарда чүгле школачыларның амыдыралын оларның янзы-бүрү идепкейлиг, хөй-ниитичи ажыл-чорудулгазы-биле, оларның эрттиксеп турары нарын оруктар берге-даа бол, солун болуушкуннар-биле, эргинин артыышкыннарынга боду удур турун шыдаар төлептиг туруштар-биле дола бээр.

Улустуң культуразын бедидери дээш херекке, чаа кижини кижизидеринге партияның эң чоок дузаламчызы болза, улусчу башкы болур деп июнь Пленуму база катап айыткан. Ол бедик магалыг атты ийи-чаңгыс башкылар ажылга чалгаазы-биле, амыдыралдан чыдып калганы-биле, арага-дарыга алысканы-биле, аалоранынга, ажы-төлүнге дерзин чаңы-биле бужартадып чоруурлар. Оларның фамилияларын бо өөрүнчүг хүнде адап-сураан-даа ажыы чок боор.

Башкы бүрүзү бодунуң бедик хүлээлгезинин деңнелинге чоруур, башкылап турар эртеминиң хөгжүлдезин үргүлчү хайгаараар, эң ханы, партийжи идейлиг, марксизм-ленинизмниң идеяларын бодунуң төрээн эң чоок херээ кылдыр көөр ужуруг. Партияның башкылар-биле идей-политиктиг ажылының утказы мооң тодаргайлаттынар.

Башкы башкы болурундан ангыда, класс удуртукчузу база болур. Солун чижек. Кызыл хоорайның № 6 школазының сан башкызы Тамара Васильевна Щеголинаның башкылап турганы үш аңгы класстың өөреникчилериниң чаңгызы-даа багай демдек албаан, шуупту дараазында класстарже шилчээннер. Ол дээрге бүдүн школа ышкажыл. Магалыын көрүнер-даан. Тамара Васильевна чүгле башкы эвес, ол 8 класстың база удуртукчу башкызы. Ооң клазы кандыгыл? Ооң клазының өөредилгези чүс хуу. Ооң клазында чурум үрээн, өөредилгезин ара каапкан школачы чок. Тамара Васильевна ышкаш класс удуртукчузу эвээш эвес. Никита Сергеевич Хрущевтуң чугаалаанны ышкаш: «Бодунуң идеязынга ынакшаан, кажан-даа база када-даа бол, ооң дайзыннарынга удур согуушкунну берип шыдаптар кижи херек» дээни, шак ыңдыг салгакчыларны класс удуртукчулары кижизидер хүлээлгелиг, класс удуртукчузу дээрге, өөреникчилериниң эң чоок эжи, сүмелекчизи. Амыдыралдан, эртемден, номчаанындан өөреникчилериниң биликсевес чүвези барда, класс баштыңчызы када-даа, школага, ворідорга, кудумчуга, кино соонда шын тайылбырларны өөреникчилерингe бээр.

Төрелдериниң хөй нуруузу школаның шынчы эвилелчилери база дузалакчылары болуп турар. Ооң чижектерин Кызыл хоорайдан, район бүрүзүнден көргүзүп болур. Ындыг болзадаа, ниитилелге чеже-даа ыядынчыг турбуже, эргиниң чаңчылы колдаан, уруг-дарыын школага өөретпес, оларның өөредилгезинге дузалавас, хуу өөнчүзүрек, ургларны биеэги ышкаш кара чажындан-на берге күш-ажылга чыгаар чамдык ада-иелер, төрелдер Барыын-Хемчиктиң ырак-узак черлериндe, Каа-Хем бажында болгаш өске-даа черлерде амдыгаа чедир бар. Ындыг байдалда чүнү кылза эки, оларны кончуур, сүртедир бе? Чок ыңдыг эвес! Педагогиканың бүгү-ниити өөредилгезин ажылчы чоннуң ортузунга калбартыр херек. Ол өөредилгени школага, клубка, кызыл булуңнарга, конторларга, кинотеатрларга чүге кылын болбас боор. Маңаа мөгаг-шылаг чоктарныңы: билиглиг кижилеринин, башкыларының, комсомолдуң, класс удуртукчуларының киржилгези херек. Педагогиканың эң бөдүүн негелделерини, ылаңгыя аныяк ада-иелер билген тудум-на школага-даа, ниитилелге-даа чаа кижини кижизидери эки түүнелдиг болур.

СЭКП ТК-ныҢ июнь ПленумунуҢ шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынче

Кино көргүзүглери болгаш кино техниказының эдилели

Чоокта чаа «Шын» солунга парлаттынган, Культура министерствозунуҢ кинофикация начальниги эш В. И. Фоминнин Кызылдын кинотеатрларының ажылының дугайында дуржулга солчуушкуннуг материалын бистиҢ районнуҢ кино ажылдакчылары таныжып көргеш, районга кино көргүзүглерин канчаар организастап база кино техниказын канчаар эдилеп турарывыстың дугайында республикада кино четкилериниҢ ажылдакчылары-биле дуржулга солчурун бодап, чүүл бижиирин шиитпирлээннер. Мынчангаш июнь ПленумунуҢ шиитпирлерин амыдыралда канчаар күүседип турарының дугайында кино ажылдакчыларының саналдарын болгаш дуржулгаларын биликсеп турар бис.

Идеологтуг фронтунуҢ база бир шалыпчы күүҢ — кино чоннуҢ коммунистиг кижизидилгезинге амгы үеде онза чугула ужур-дузалының, ылаҢгыя коммунизмниҢ тургузукчузу чаа кижилерни кижизидеринге кинонуҢ эн-не улуг рольдуун июнь ПленумУ онзалап айтып, кино ажылдакчыларының мурнунга кайгамчык улуг сорулганы салган.

Ийиги кварталда бистиҢ районнуҢ кино ажылдакчылары чонга кино көргүзериниҢ планын 102,1 хуудга күүседткен. Бир үнген киносеансыга ортумаа-биле 17 кижи кедээ клубларга көрүп турарын чедип алган. Ол болза эрткен чылдаазынган дыка хөй болуп турар. ОоҢ-биле чергелештир кедээ ажыл-агыйның, эртем-техниканың болгаш документальдыг кино-чуруктарны кыска үениҢ дургузунда 3 муҢ ажыг колхозчулар көргеннер. Ол байдал чоннуҢ культурлуг негелделериниҢ бедээнин база оларның ортузунга кино-чуруктарның утказын тайылбырлап, кино ажылдакчылары массалыг ажылдарны күүгээр чорудуп келгениниҢ түннели болур.

РайоннуҢ кино ажылдакчыларының аразында элээн эки көргүзүглерлиг киномеханиктер бар. Хандагайты киноустановказының ажылының дуржулгазын өске киноустановкалар өөренип болур. Ында киномеханик Леонид Емашев, ооҢ дузалакчызы Кара-Сал Сесер-оол үндүрер деп турар киноларының утказын көрүкчүлерге кысказы-биле докладдамал тайылбырлап турар. Кажан, кандыг кинону үндүрерде, ол киноларның фото-чуруктарын чоннуҢ хөй чыглыр черинге азып турар. Репертуар ёзугаар келир киноларның дамзызын, оларның үнер хүннерин албан организация черлеринге он хонуктап азып турарлар. Кино эгелээриниҢ мурнунда болгаш төнгениниҢ сөөлүнде патефон, проигрыватель дамчыштыр солун ырларны, музыкаларны ойнадып турарлар. ЧоннуҢ ортузунга кинонуҢ ужур-утказының дугайында тайылбыр ажылдарын чорудуп келгениниҢ түннелинде, чедип алган чедиишкиннер эвээш эвес. Чартык чылдың планын 114 хуудга, көрүкчүлерни хаара тударының планын 112 хуудга күүседткен. Үшкү кварталдың бирги айында 30 кино үндүрер тургаш, 44-түү 2000 көрүкчүлерге кино көргүзер тургаш, 2200 көрүкчүлерни хаара тудуп, орулга-планын 130 хуудга күүседткен. 2-ги кварталда чонга кино үндүрүлгезин эки организастааны база көрүкчүлер-биле эки ажылды чорутканы дээш. Л. Емашевке акша шаннаалды бадыдаттынган тариф ёзугаар культура килдизи тывыскан. ЕмашевтуҢ бригадазы ам үшкү кварталдың бирги чартыының планын күүседир дээш күжениишкиниг ажылдап турар. Ол бригада 1963 чылдың планнын көргүзүглерин Совет Конституциянын Хүнү — декабрь 5-те хуусаа бетинде күүседирин хүлээнген.

Торгалыг кедээ СоветтиҢ Чаа-Суурда киноустановка (механиги Оюн Сенгии) чартык чылдың планын сеанс-биле 102 хуудга, көрүкчүлер санының талазы-биле 131 хуудга күүседткен. Оюн Сенгии үүгле суурнуҢ төвүнге кино көргүзери-биле кызыгаарлаттынмайн, харын Чаа-Суурдан ырак черлерде Сарыг-Хөл, Көк-Хаак болгаш Ак-Чыраа фермаларына болгаш сиген кезикчилериниҢ бригадаларына кинону айда 3 катап доктаамал көргүзүп, ай, квартал планын үргүлчү ажыр күүседип келген. Оюн Сенгии ам хөй-ниити эгелээшкин-биле бир моторист, бир кино үндүрер кижини өөредип алырын хүлээнген. Ол ышкаш СолчурнуҢ киномеханиги Серен-Доржу, Торгалыгның киномеханиги Кара-Сал Долгар июль айның кино көргүзүглериниҢ планын эки күүседткеннер.

Киноустановкаларын ажылынга кол үндезин — ооҢ репертуарын шын тургузары, көрүкчүлериҢ сонуургалын өөренип көөрү болур. Бо талазы-биле райкүүскомнуҢ культура килдизиниҢ киржилгези-биле Чадааананың кинопрокат салбыры (директору Аржакова) репертуарны шын тарыштыр планнап, ооҢ чорудулгазын чогуур ейүнде эки организастап турар.

РайоннуҢ 8 киноустановкалары чартык чылдың болгаш июль айның планныг сорулгаларын бүгү тала-биле эки түннелдерлиг күүседип турза-даа, бистиҢ районнуҢ киноустановкаларында четпестер ам-даа барын демдеглевейн эртип болбас. Көжүп чоруур кино (ооҢ механиги ДоҢгак Кара-оол, чолаачызы Самбуу Шагдыр-оол) июль айда үүгле 6 киносеансыларны 95 кижиге көргүскеннер. Кедээ ажыл-агыйның, эртем-техниканың болгаш документальдыг фильмнерни чаңгысты-даа көргүспээн. «Торгалыг» колхозтуҢ ажылышчыларынга 21 ажыл хүнүнде кино көргүзер тургаш, 35 ажыл хүнүнде бир сеанс үндүрүп турганы хыналдадан илерээн. Олар кино машиназын мунуп алгаш, Чаа-Суур, Торгалыг аразынга пассажирлер болгаш таныш-көрүштерин дажыглап турганын «Комсомолчу прожектор» чогуур үеэзинде илереткен. Пассажирлерден акша ап, оларның-биле кады арагахымыс ижип турганының түннелинде ДоҢгак Кара-оол, Самбуу Шагдыр-оол олар биче хулиган керек кылгаш, ажылындан үндүрткеннер.

Саглының киномеханиги Ооржак КоҢзай-оол Красноярский крайның Черногорскиде киномеханиктериниҢ бир чыл хуусаалыг школазын доосканы, Школаны ол 1962 чылда доосканы, Саглыга мырынай чаа аппаратураны хүлээп алган. Эш Ооржактың кинону чонга көргүзүп турарының шынары багай. Бо чылын март, июнь айларда ийи «Д-300» маркалыг электростанцияны үрээн. БирээзиниҢ өртээн Ооржак КоҢзай-оолдуҢ бодундан төлеттирерин культура килдизи шиитпирлээн.

Киноплёнкаларны кам-хайыра чок аажылап турган фактылар хыналдадан илерээн. Мындыг чоруктар Бора-Шай, Торгалыг киноустановкаларынга база тургулаан. Киноларның допчулалын, оларның утказын тайылбырлаар ажыл ам-даа багай тургустунган. Рекламаларны хөй чон чыглыр черлерге болгаш албан организация черлеринге доктаамал аспас база көрген киноларның хөй-ниити чугаалажыышкыннарын, конференцияларын эрттирбейн турарындан план күүсеттинмейн турары билдингир.

Кино ажылдакчыларының амыдырал-чурталгазынга чамдык колхоздарда таарымчалыг байдалды тургуспайн турар. Торгалыг кедээ Советте Чаа-СуурнуҢ киномеханиги Оюн Сенгии, Торгалыгда киномеханик Кара-Сал Долгар чаш уруу-биле март-июль айларның дургузунда 3—4 бажыннар санай көжүп турган. Кедээ Совет (даргазы Бадыргы) колхоз баштаар чери (даргазы Мирчин) бо дугайын өөренип көрбээн болгаш тодаргай хемчеглерни албаннар.

Киноларны чедирер болгаш ону алырының талазы-биле Саглы, Бора-Шай, Сарыг-Хөл, Солчур установкаларын транспорт-биле хандырар дугайын колхозтар баштаар черлери база культура килдизи үзе шиитпирлевээн. Мөөн уламындан киноларны механиктер чамдыкта чадаг дажыглаар ужурга таваржып турар.

Районда 6 киноустановкаларга кинофильмни чорудуп турар республиканың кинопрокады (начальниги эш Мамонов) айның иштинде үүгле 14—16 фильмнерни чорудуп турар. Ол репертуарның иштинден урулларга киноларны болгаш мультипликацияны, кедээ ажыл-агыйның документальдыг, кыска метраждыг киноларын айда үүгле 2—3-тен эрттир чорутпайн турар.

Районда кино четкилериниҢ ажылдакчыларының кол сорулгазы — клуб, библиотека, хөй-ниити организациялары-биле ханы харылзааны тудуп, коммунистиг моральга чоннуҢ кижизидеринге, кино-чуруктарның кижизидикчи идеязын ажыглап, районнуҢ мурнунда салдынган ажыл-агыйжы сорулгаларны күүседиринче кедээниҢ ажыл-ишчилерин мобилизастаарының хөрээнге киржип, июнь ПленумунуҢ шиитпирлерин амыдыралга боттандырары болур.

М. ХУРАГАН-ООЛ,
Өвүр райкүүскомнуҢ культура килдизиниҢ эргелекчизи.

Депутат соҢгукчулары-биле ужурашкан

Тыва АССР-ниҢ Дээди СовединиҢ депутады К. С. Шойгу Чөөн-Хемчик районнуҢ Суг-Аксы суурунга бодунуҢ соҢгукчулары-биле ужурашкан.

Республиканың Дээди СовединиҢ сөөлгү сессиязының шиитпирлерин болгаш Тыванын перспективтиг планын соҢгукчуларга депутат таныштырбышаан, ядролуг чепсектиҢ шенелделерин хорудгаар дугайында Керээге ат салдынганының ужур-дузазын соҢгукчуларга тодаргай чугаалап берген.

Ужуражыышкынга элээн хөй соҢгукчулар санал бергеш, кедээде салдынган сорулгаларны күүседир хемчеглер дугайын саналадавышаан, ажылда четпестерни база шугумчулээннер.

Республикада өөредилге херекселдериниҢ садыы чугле Кызылда ажылдап турар. Ындыг садыгны Чадаанага база тургузуп, барын талакы районнарның школаларынга шүүдээшкинни эвээжедирин соҢгукчу М. Дадар-оол саналдаан.

Суг-Аксында электростанцияның энергиязын совхоз төвүнден өске черже дамчыдарынга херектиг провода, трансформаторлар болгаш Суг-Аксының он бир чыл школазын суг-биле изидеринге херектиг котёл тып алырынга дузалажырын депутаттан соҢгукчулар дилээн.

О. КАҢ-ООЛ.

КЫСКА ОДУРУГЛАР

☆ ХарьковтуҢ «Электротяжмаш» деп, В. И. Ленин аттыг заводунга 200 муҢ киловатт күүчүлүг кедергей улуг турбогенераторну эптеп кылырын доосканы. Ол машинаны белеткеп тургузарының хуусаазын үш айга кызырган. Ук машина бир чыл дургузунда бир миллиард дерт чүс миллион киловатт-шак электроэнергияны ажылдап үндүрер аргалыг.

☆ Технологияның болгаш машина тудуунуҢ төп эртем-шинчилел институдунуҢ инженерлери ерүмнүҢ чаа конструкциязын ажылдап кылган. Ол чаа кедергей шиңгээдип алырының экономиктиг ажыы миллион-миллион рубль болуп турар.

☆ «Воркутуголь» комбинаттың № 9 шахтазы заполярниениҢ хөмүр казар черинге он айның программазын хуусаа бетинде күүсетканинин дугайын бир дугаарында рапорттаан. Сентябрьның планындан артыкка казып үндүрген баштайгы эшелон одалганы ол бүдүрүлге чоруткан. Дагжылар тонна хөмүрүҢ ботүнезин чыл эгезинден бээр 74 көпеекке чиигеткен.

☆ Полиэтилен хоолайлар белеткеп үндүрер агрегатты Стерлитамактың химия заводунга — чурттуҢ эҢ улуг чаа тудугларының бирээзинге ажыглалга киирген. Полиэтилен болза, щёлочилерниҢ болгаш кислоталарның үрегдээр салдарынга кончуг быжыг болуп турар. ООҢ деҢзизи кандан элээн наш катап чиик, дуҢзаалаарга эки.

☆ Черновица области Кицман бүдүрүлге эргелелиниҢ «Заря» колхозу кукурузаны 280 гектар черге өстүрген. Ол шөлге бүгү-ле ажылдарны алды механизаторлар составтыг ийи звено чорудуп турган. Гектар чер бүрүзү кукурузаның 50 центнер хире кургаг тараазын берип турар. Механизастаттынган звеноларны тургусканы-биле колхозка кукуруза өстүреринге күш-ажыл чарыгдалы дерт катап эвээжээн.

★ НевскиниҢ В. И. Ленин аттыг машина тудуг заводунуҢ коллективи чеди чылдың онаалгаларын чедиишкинниг күүседип турар. Металлургия үлетпүрүнге болгаш улуг химияга ол машиналар тургузукчулары августуҢ планын хуусаа бетинде күүсеткен. Ук бүдүрүлгениҢ коллективи 11 айларның программазын ноябрьның 7-ге чедир күүседип доозар деп хүлээлгени алган.

★ Узбекистанда улуг эвес — Атбаши деп хем бар. Даг аразының ол шапкын хемин узбек гидроэнерго-тудукчулары үүгеннеп алыр деп шиитпирлээн. Акы-дуҢма Киргизияга ажыглаары-биле гидравликтиг станцияны аҢаа туткан турар. Амгы үеде далай деҢнелинден ийи муҢ метр бедик даглар аразында улуг тудуг эгелээн. Чуртталга бажыҢнарын, механиктиг мастерскааларны, гаражтарны болгаш өске-даа дузалал бүдүрүлгелерин ам тудуп турар. Станцияның бодун тудар талазы-биле ажыл база улам калбарган.

Ол хемге чүс метр плотинаны тудар. Ол плотинаны кылыптары-биле туруп келир хөл-биле хевеҢ шөлдерин суггарар апаар.

★ Казахстанның Павлодар области Ермаковск электри станциязының тудуунуҢ бирги эзлчээ эгелээн, ол — республикага эҢ-не улуг станция болур, ооҢ күчүзү — 2,4 миллион киловатт.

(СЭТА).

Суггарылганың ачызы

«Найырал» совхозтуҢ БулуҢ-Терек салбырының Аймырлыг шөлүнде суггарылга бугазын ажыглаары-биле 16 кижи составтыг суггарылга звеносун часкы тарылга эртип турда тургускан.

Суггарыкчылар чай дургузунда 600 га кызыл-тасты суггарып, буганың суг курлавырын чеп ажыглааннар. Өл-чаъс чок, изиг кургаг хүннерде баштай суггарган тараалларның үнүжү база катап кургакеап турган. Ынчангаш оларны катап суггарар ажылды база чоруткан.

Суггарыкчыларның могаг чок ажылының түннелинде, Аймырлыг бугазының шөлүнде суггартынган черлерде кызыл-тастың үнүжү багай эвес. Бир эвес суггарылга чорутпаан болза, бо чылдың байдалынга маҢаа дүжүт алыры берге турган. Суггарыкчыларның иштинде Т. Биче-оол, М. Артына, Т. Айлан-оол, Т. Седен олар хүнде 2 ганың орнунга 3—4 га чедир суггарып, шалыпчы суггарыкчылар болуп турганнар.

Ш. ДҮВЕНДЕЙ.

Коммунистиг күш-ажыл колхозу

КРАСНОДАР КРАЙ. Кәнев бүдүрүлге эргелелиниҢ «Тиилелге» колхозу—Кубаньда хөй адырларлыг, мурнакчы ажыл-агый. Ол болза 20 муҢ гектар черлиг, 103 тракторлуг, 81 комбайнныг, 45 автомашиналыг, өске-даа хөй техникалыг.

Колхоз бо чылын күрүнеге 800 муҢ пуд тарааны, 3000 ажыг тонна сүттү, муҢ ажыг тонна зътти саткан. КолхозтуҢ чылда орулгазы 5 миллион рубль чедип турар.

Ук кедээ ажыл-агый артелинде хову ажылдакчыларының, мал ажылының, механизаторларның кайгамчыктыг кадрлары өскен. 350 колхозчуларга коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы атты тывыскылаан. «Тиилелге» колхозка Кубаньда бир дугаар коммунистиг күш-ажыл колхозу деп атты тывыскан.

Ол мурнакчы кедээ ажыл-агый артелиниҢ ажыл-ишчилери культурлуг болгаш бай-шыдалгыр чурттап турар. Колхозта каш-даа школа, урулларның беш садтары болгаш яслилери, поликлиника база бар.

Аныяк 300 колхозчулар спортчулар болуп турар болгаш ында кончуг эки стадион бар.

ЧУРУНТАРДА: үстүнде—«Тиилелге» колхозтуҢ баштаар чериниҢ бажыңы; адааның солагай талазында — колхозчу З. И. Головинаның уруглары Галя биле Володяны уруглар эмчизи Л. А. Обознаяның шинчип турары; оҢ талазында—колхозтуҢ стадионунда бут бөмбүүнүҢ командазының шенелде кылып турары.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Кыштаглаашкын ырак эвес

Мал ажылынга эҢ харыысалгалыг болгаш берге үе—мал кыштаглаашкыны ырак эвес. Бо талазы-биле Барыын-Хемчик районнуҢ «Тээли» совхозунда чамдык ажылдар кылдынып турар.

Шаар малдың 104, мыйыстыг бода малдың 18 кыштагларының кажааларын септээр, 16 эрги кыштагларны чаартып кылыр деп планнаан. Ам үеде бир болгаш ийи дугаар салбырларның машина чедер черлерде кыштагларын дезинфекцилээрин чоруткан, арткан кыштагларны база дезинфекцилээр. ЫлаҢгыя үшкү салбырның № 1 хойжу бригадазының хойжулары кажааларының көрженнерин бүрүн аштап арыглаан болгаш ам үеде мал чеминин белетнелинде өске хойжу бригадалардан дээре ажылдап турарлар.

Эрткен кыштың кадыг-бергезин көрген болгаш хойжу бүрүзү сиген белеткелинде, кукуруза ажаап алышкынында хаара туттунган. Чамдык хойжу бригадалар сигенни боттарының кыштагларынче сөөртүп эгелээн.

Н. КАЛГА-ХӨӨ.

АЛДЫНМАСТААН АКША

«Алдынмастаан акша» деп чугааны Хайыракан салбырның ажылчыннарындан кижи бо-ла дыннаар. Ол дээрге аная-ла хөөрем чугаа эвес, алыс уткалыг болгаш ажыл-ишчилериниҢ хыйлангаанын илереткен чугаа-дыр. Ындыг чугаа «Улуг-Хая» совхозтуҢ өске-даа салбырларында бар.

Маная тодаргайлаарга, Хайыракан салбырның ажылчыннары ийи ай иштинде ажылдаан акшазын албаан чүве-дир. СовхозтуҢ кассири эш Комбу бир катап маҢаа келгеш, чугле он кижиге акша үлеп бергеш, «ам акша төнген» дээш, дедир чоруй барган. АвгустуҢ 16-да ол кассир база келгеш, каш-ла кижиге акша тывыскан, а чоннуҢ кол нуруузу куруг турып калган.

Хүн бүрүнүҢ херетлелинге болгаш кышка удур хеп саттының алырынга ажыл төлевирин өй-шаанда ыпсыры чугула. Бо дугайында совхозтуҢ дирекциязы хемчег алырын ажылчыннар негеп турар.

Д. ЛОПСАН.

О. Шынаа—Москва—Волгоград

ОРУК ДЕМДЕГЛЕЛИ

Тес-Хем колхоз-совхоз бүдүрүлге эргелелиниҢ органы «Бурунгаар» солунунуҢ 36-гы номеринге хөй ажылының талазы-биле ийиги Бүгү-россий чөвүлел хуралының киржикчизи, «Тес-Хем» совхозтуҢ О. Шынаа салбырының эргелекчизи эш Б. ДоюндуптуҢ «О. Шынаа — Москва — Волгоград» деп эгелиг орук демдеглели унген.

Номчукчуларга, ылаҢгыя бистиҢ хойжуларывыска сонуурганчыг, чугула болурун барымдаалааш, ол материалды чамдык шоолуг эвес кызырылга-биле «Шынның» бо арнында парладывыс.

Хөй ажылының талазы-биле ийиги Бүгү-россий чөвүлел хуралынга Тыва АССР-ниҢ хойжуларының мурнуларын барып киржип, бистиҢ улуг Төрээн чуртувустуҢ найысылады Москваны, ССРЭ-ниҢ улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниҢ делгелгезин барып көөр, маадыр хоорай Волгоградты барып сонуургаар ындыг ааскежиктиг орукту манап, Кызылдын аэродромунга олурдувус. Удаваанда бистериҢ мурнувуста 32 кижи олурар «дээр хөлгезиниҢ» демир хаалгалары ажыттына берди. Каш минута эрткенде, «хөвеҢ дагларлыг» көк дээр-биле хөлбеннедир ажиндирип ор бис. Бистин самолёдувус ол «хөвеҢ дагларны» бодунуҢ чалгыннары-биле чара кеспишаан, Саян ыныын ашкаш балыпты. Улуг орук эгелээн!

Красноярскиден «ИЛ-18» деп 70 кижи олурар агаар кораблинге салдаптывыс. ООҢ иштиниҢ каас-чаражы, пассажирлерге бүгү-ле тала-биле тургускан таарымчалыг байдалдар бистин магадатты. Орукта, агаарда чорун чор мен деп билири берге.

Ол-ла кежээ Төрээн чуртувустуҢ найысылады Москвага чедип келгенивисти самолёттуҢ радиозу чарланты. Соңгалардан куду көрүпкен: янзы-бүрү оттар бүгү чер кырын шыва бергензиг — кайын тура чырыткылыг-ла чүве! Дүнеки Москваны соңгадан сонуургаар дээш самолёттуҢ хонупканын безин билбейн барган болдувус. Внуково аэродромунда шил бажыңнарга 3 шакка чедир дыштанып алгаш, «ТУ-124» деп 70 кижи олурар реактивтиг пассажир самолёдунга олурупкаш, Волгоградче ужудуптувус.

Москва биле Волгоград аразы 950 км болаа-даа дүрген ужар реактивтиг самолёт 1 шак ажыг ушкаш-ла Волгоградка чедип келди. Маадыр хоорайга бир-ле дугаар келгенивисти байырлал кылдыр санавышаан, Волгоградтың шагы-биле шактарывысты деҢнеп алдывыс. Чемненген соонда удавайн, Авганерево станцияга келиривиске, бистерни автобустар маная турган. «Привольный» совхозка чедир автобус-биле келдивис. Июль 6-ның хүнүнде эртен 8 шакта «Привольный» совхозка хөй ажылының талазы-биле ийиги Бүгү-россий чөвүлел хуралы ажыттынган. Хуралдың ажылынга киржири-биле 1500 ажыг төлээлер чурттуҢ янзы-бүрү булуҢнарындан чыглып келген. Оларда кымнарны чок дээр! Социалистиг Күш-ажылдың Маадырлары, малчыннар, эртемденнер, янзы-бүрү тускай эртемниглер, партия, советтиҢ удуртур ажылдакчылары. Хуралга РСФСР-ден аҢыда эвилелдешкен 7 республикаларның төлээлери база киришкен. Хөй кыргырының талазы-биле бүгү делегей чемпиону Г. Боуэн (Новая Зеландия) аҢаа база чаладып келген болду.

Хуралдың ажылы ийи хүн үргүлчүлээн. Ол бистерге кедээ ажыл-агый талазы-биле түр курс доосканы-биле дөмей ажыктыг, солун түүлдерни берди. Эш МемноновтуҢ «Россия Федерациязында мал ажылының амгы байдалы болгаш моон соңгааргы сорулгалар дугайында» деп илеткели, эш Г. И. ВороновтуҢ түннел чугаазы, ОренбургтуҢ эзт, сүт угланыышкынның мал ажылының эртем-шинчилел институдунуҢ хөй ажылының талазы-биле салбырының эргелекчизи Д. И. ЛуценконуҢ болгаш өске-даа хөй-хөй эштериниҢ санал-оналдары солун болган.

Хөй малдың март-апрельде оолдаашкынын санал берген дыка хөй эштер шүүгмүүлээн. Хойларның ол үеде оолдаашкыны төрүүр хойларның деҢгилдезинге, хураганнарның кышка удур дорутуп алырынга шаптык болурундан аҢыда, дүкке улуг чидиригни болдурар дээрзин профессор эш Лопырин бодунуҢ саналынга онзалап айыткан. Ол ышкаш санал берген чамдык эштер малдарның тарын боозадылгазында четпестерни шыңгыы шүүгмүүлеп турганнар. ЫлаҢгыя хойну тарын боозадырын хүнүҢ малга шылагданчыг, изиг үеринде кайы хамаан чок чорудар ындыг практиканы буруу шапкан.

ХүнүҢ ийиги чартында, хуралдың чапсарында «Привольный» совхозтуҢ салбырынга барып, хой кыргыдазының оренбург аргазы-биле танышывыс. Хой кыргыдазының ол аргазы бисти улуг сонуургаткан. Хой кыргыырының делегей чемпиону Г. БоуэнниҢ хой кыргыырын магадал-биле көрген бис. Ол 1 минута 0,7 секундада «Кавказ» уксааның 6—7 кг дуктуг хоюн кыргып үндүрүштер болду. ООҢ кыргаан дүгүнүҢ дөзү кончуг дески, хойга кандыг-даа балыг турбас. Хой кыргыырының талазы-биле бодунуҢ мергежилиниҢ ачызында делегей чемпиону 1 шак дургузунда 35 хойну чайлыг кыргып үндүрер дээрзин бүзүреп көрдүвүс. Ол характарын аржыыл-биле дуй шарып алгаш, 2 минута 46 секундада 1 хойну кыргыыр аргалымын көргүскен. РСФСР-ниҢ кыргыкчылар конкурузунуҢ тиилекчилери, РСФСР-ниҢ 1963 чылда чемпиону Н. И. ХолодтуҢ, РСФСР-ниҢ хөрээжен чемпиону Н. Е. Лопованың болгаш өскелериниҢ-даа оренбург аргабиле хой кыргыырын база сонуургап көрген бис.

Июль 7-ниҢ кежээзинде, республиканың кыргыкчылар конкурузунуҢ бөлүк тиилекчилериниҢ РСФСР-ниҢ Кедээ ажыл-агый продуктуларының бүдүрүлге болгаш белеткелдер министерствозунуҢ мурнундан шаннаалдарны тывыскан. Оларның аразынга бистиҢ Тыва АССР-ниҢ Барыын-Хемчик районунуҢ «Малчын» колхозунуҢ зоотехниги, Тыва АССР-ниҢ Дээди СовединиҢ депутады Д. Демир-оол, Чөөн-Хемчик районнуҢ «Октябрь 30 чылы» колхозунуҢ хойжузу У. Куулар олар Хүндүлел бижиктер-биле, Улуг-Хем районнуҢ «Найырал» совхозунуҢ хойжуузу С. Дойдаа, Барыын-Хемчик районнуҢ «Тээли» совхозунуҢ хойжуузу М. Адыг-оол, Өвүрде «Торгалыг» колхозтуҢ даргазы Мирчин болгаш база мен «РСФСР-ниҢ Кедээ ажыл-агыйының шылгаракчызы» деп хөрек демдектери-биле болгаш 50—50 рубль-биле шаннаттывыс. Тывадан барган малчыннар шупту шаннаткаш, өөрүп турарывыстан аажок.

Хурал хагдынган соонда, Саратовтун опера болгаш балет театрының артистери солун концерт көргүскен. Июль 8-тиҢ хүнүнде, дүште Волгоградка ээп чедип келдивис. Волганың эриин дургаар 70 ажыг км шейлу берген ол кайгамчык чараш хоорайның солун черлерин таныжып көөрү бистиҢ планывыска киргеН. Ада-чурттуҢ Улуг дайынының хүннеринде Волгоград дээш тулчуушкунга маадырлыы-биле өлген сержант Я. Т. Павловка тургускан хоорайның эҢ бедик черинде тураскаалды, ооҢ камгалап турганы—төөгүге бижиттингеН. Сержант ПавловтуҢ бажыңын, хоорайның төп шөлүнде совет дайынчыларга тураскаалды барып көргеН бис. Ол тураскаалдың баарында улуг алдын сылдыстың ортузундан мөнге от хып чыдар. ООҢ соонда катерге олуруп алгаш, Волганы өрү өскеп, делегейде эҢ улуг электри станцияларының бирээзи Волгада партияның XXII-ги съездизи аттыг гидроэлектростанцияга чеде бердивис. Совет кижилериниҢ тургускану эртемнин, техниканың, күш-ажылдың ол кайгамчыктыг тудуун кижи көргеш магадаар. Июль 10-да Москвага келгеш, найысылады сонуургап. 4 хонукта аҢаа турган бис. Бир-ле дугаарында ССРЭ-ниҢ Улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниҢ Делгелгезинге чораан бис. Делгелгени көрүп эрткенивис биске бир-ле школа болган. БистиҢ чуртувуста өстүрүп турар хойларның 40 ажыг уксааларын сонуургап көрдүвүс.

Оларда эткир, төлгүр, дүккүр уксаалар хойжулар бистериҢ кичээнгейивисти хараа туткан. Хөй эзт, чаг бээриниҢ талазы-биле «Гиссар», «Линкольн», «Ромни-марш» уксаалар солун. Таджик ССР-ниҢ «Гиссар» уксаажыдыга совхозунга өстүрген «Гиссар» уксааның кошкарының дириг дензизи 169 кг, чугле кудуруу безин бир пуд ажыг. Ол уксааның чамдык кошкарлары эки семиринге кудуруу 2 пуд ажа бээр. Чамдык кыс хойлар 70—80 кг чедир дензилиг болгаш дүгү 10—13 кг чедип турар. Үстүнде көргүскени ышкаш ындыг бедик продуктулуг хойларны өстүрүп турар ажыл-агыйларның орулгазы хөй, продукцияның бот-үнези чиик дээрзи илдеН. «Гиссар» уксааның чаңгыс кошкарындан алыр дуктуг бистиҢ түс чер уксаалыг 10—15 хойларывыстан кыргып ап турары дыкала улуг ылгалдарлыг-дыр. «Романов» уксааның чаңгыс төрүүр хою чылда 92 рубль чедир орулганы берип турары дыка солун.

Хөй эзт, сүт берип турар инектерни улуг сонуургал-биле көргеН бис. «Руза» деп шолалыг «Холмогор» уксааның инээ хонукта 55,8 кг сүттү бээр. Сүдүнүн үскүү 3,27 хуу. Хонукта 55,8 кг сүт дээрге барык 6 кочал ишти болур. Хонукта ол хире хөй сугну узун ажыглап турар өгбүлелер-даа эвээш-ле боор.

БистиҢ Төрээн чуртувустуҢ найысылады Москвага каш хонукта чурттап, ооҢ кайгамчыктыын сонуургап көргенивис бистериҢ, кижи бүрүзүнүҢ сеткил-сагыжынга кезээ-мөңгеде уттундурбас.

Б. ДОЮНДУП,
«Тес-Хем» совхозтуҢ О. Шынаа салбырының эргелекчизи.

ТЕЛЕГРАФ ДАМЧЫДЫП, МЕДЭЭЛЕП ТУР

Ажыл болгаш хосталга дээш

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Вашингтонче негрлерниң ниити национал походунуң киржикчилери Авраам Линкольниниң тураскаалынып чанынга болган митингиге август 28-те чыылган. Ол делгем шелге, ооң чанында сесерликтерге болгаш кудумчуларга АКШ-та дарлалып, мөлчүттүрүп, хөй чылдарда качыгдап турар негр улустуң төлээлери дола берген турган.

Кижизиг эвес, бужар-чүдек расисчи болгаш тускай ылгай көөр чорукка удур, хосталга дээш демиселчилер — 20 миллион негрлериң төлээлекчилери Каттышкан Штаттарның төөгүзүнде ол эң-не күчүлүг политиктиг чыскаалга киришкен.

Митингини ажыдып тура, Вашингтонче походтуң удуртукчузу, негрлериң профэвиделиниң сураглыг ажылдакчызы Филип Рандольфтин медегдээни болза, Американың негрлериниң хосталга, хамаалы эргелер болгаш ажыды тыпсыры дээш шимчээшкинин социал революция кылдыр көөр үжүрлүг. Дараазында айларда болгаш чылдарда америк негрлериниң боттарының эргелери дээш шимчээшкини калбарар болгаш күштелир деп, ол чугаалаан. Америк конгресстиң 150 кежигүннери митингиге киржип турар дээрзин Рандольф чарлаан.

Сөөк-ээзы талазы-биле ол эргениң конгрезиниң удуртукчузу Джеймс Фармерниң чагаазын байыр чедирген митингиниң киржикчилери аажок улуг кичээнгей-биле дыннааннар. Луизиана штаттың расисчи эргe-чагыргалары Джеймс Фармерни чоокта чаа кара бажыңче киир октаан ужурунда, походта ол киржип шыдавайн барган.

Расисчи Мурнуу чүктүң кара бажыннарында хилинчектеннип чыдар боттарының акыдүнмаларының үүнүге чыскаалчылар «хосталга» деп сөсбиле харылап турганнар.

Митингиге чүве чугаалаан, Каттышкан Штаттарда негр чоннуң шимчээшкининиң удуртукчузу доктор Мартин Лютер Кингтиң медеглээни: демисел болза чөптүг чоруктуң чыыткылыг хүнү келгижеге чедир нацияның үндезиннерин мурнуку хевээр силгиир апаар.

Митингинин түүнелинде походтуң киржикчилери байырлалдыг дангыракты хүлээп алган.

Митинг доозулган сөөлүнде походтуң удуртукчулары президент Кеннеди-биле ужуражыр дээш Ак бажыңче чорупкан.

Вашингтонче негрлериң ажыд болгаш хосталга дээш походу доозулган. Сөөлгү тодаргай медээ-биле алырга, ол походка 200 мун ажыг кижи киришкен.

Америк ниитилелдиң хамныын, чээрби миллион негрлерге удур расисчи дарлалдың болгаш мөлчүгделдиң бужарчүдек шинчизин поход бүгү делегейниң мурнунга чаа күштүү-биле илередип көргүскен.

Негр организацияларның чазакка болгаш конгресске киирген кол негелдези болза, келир чаагай аазаашкыннарны эвес, а чогум-на ам, 1963 чылда, хосталганы болгаш ажыды тыпсыры болуп турар. Олар митингиге боттарының чугааларынга, конгресске ийи партияларның удуртукчулары-биле беседаларынга, президент Кеннеди-биле ужуражышкын үезинде олар «дээре келир үелерни» манаарынга моон соңгаар ыыдашпаан, тиилелгени чедип алгыжеге чедир моон соңгаар-даа идепкейлиг улам демисежирин тодаргай көргүскеннер.

(СЭТА).

Расистерни үндүр сывырышкан

РИМ. (СЭТА). Каттышкан Нациялар Организациязының инициативазы-биле Римде эртип турары туризмниң болгаш аян-чоруктарның талазы-биле делегей конференциязы болза, чазактары расисчи политиканы чорудуп турар Португалияның болгаш Мурнуу-Африка Республиканың төлээлекчилерин үүнүп чорунар дээн. Төлээлериң хөй нуруузу 15 африка чурттарның резолюциязы дээш бадылаан. Бо резолюция болза Португалияның болгаш Мурнуу-Африка Республиканың төлээлекчилериниң конференциязы олуржуру «дүүшпес болгаш күзенчиг эвес» деп чарлап, конференциядан үнүп чоруурунче оларны кыйгырып турар. Алжирниң төлээзи Буларуфтуң бодунуң саналынга медеглээни болза: «Бо сестериниң ужур-дүзазы шын эвес бодалдарны болдурбайн турар. Расистер үнүп чоруур ужурлуг. Конференцияның даргазы, ооң оралакчылары бо шиитпирни амыдыралга боттандырар ужурлуг».

Африка чурттарның резолюциязы дээш ооң авторлары-биле кады социалистиг чурттарның (ССРЭ, УССР, БССР, ЧССР, Венгрия, Польша, Румыния биле Югославия), Азияның элээн хөй чурттарының (Индия, Индонезия, Пакистан, Непал, Сауд Аравия, Сирия, Афганистан, Иран, Ирак, Иордания база Боливия) төлээлекчилери бадылаан. АКШ, Англия, Франция, Бельгия, Голландия, Япония, Турция, Испания болгаш өске-даа чамдык чурттарның төлээлекчилери ол резолюцияга удур бадылаан.

Америк эртемденнериң кыйгырыы

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). 52 кеску америк эртемденнериң меделгели «Нью-Йорк теральд трибюн» солуннуң бир бүдүн арнын ээлээн. Аразында нобелевчи шаңналдың 18 дауреаттары бар, медеглелдиң авторлары болза, агаарга, космос делгеминге болгаш суг адаанга ядролуг чепсектиң шенелделерин кылырын хоруудаар дугайында Москва Кереэзин «соңгаарладыышкын чокка деткиннинче» америк улусту кыйгырган.

«Барык-ла янзы-бүрү бүгү айтырыглар талазы-биле бистериниң үзел-бодалдарывыс янзы-бүрү болуп турза-даа», «ядролуг шенелделерни хоруудаар дугайында Кереэни деткиириниң эргежок чугулазын шуптувус бадыткап тур бис» деп америк эртемденнер онзалап демдеглээн.

Алжирге референдум

АЛЖИР. (СЭТА). Хамаарышпас Алжириң баштайгы конституциязын бадылаар дугайында айтырыгның талазы-биле бүгү улустуң санал-оналын айтырарын 1963 чылдың сентябрьниң 8-те чуртка чорударының дугайында алжир чазактың саналын Алжир республиканың национал тургузулгалыг хуралы бадылаан.

Бонн кабинетке ам болур деп турар солчуушкунга

БОНН. (СЭТА). Бодунуң шөлээзин Каденаббияда (Соңгу Италияда) эрттирип турар барыын-герман канцлер Аденауэр биле октябрьниң ортан үезинде бонн кабинеттиң баштыңының албан-дужаалынга кирер оралакчы канцлер Эрхардтың аразында беседа болган. ДПА агентилелдиң айтып турары-биле алырга, чазактың ам болур деп турар солчулгазы-биле холбашкан айтыырлар дугайында чугаа болган.

Чаа чажыт спутник

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). АКШ-тың шериг-агаар күштери бодунуң шериг агаар баазазы Ванденбергтен (Калифорния штат) поляр орбитазынга черниң кылымал спутнигин салып үндүрер оралдажыышкынны кылган.

АШК-та космосче салып үндүрүүшкүннерни кончуг чажыт кылып турарының политиказын ёзугаар, шериг-агаар күштериниң төлээлекчилери кандыг хевирнин спутнигил база ол спутник орбитаже үнген бе дээрзин дыңнадырындан ойталаан деп, америк информация агентилелдери ол дугайын дыңнатпышаан, онзалап демдеглеп турар. Ынчалза-даа салып үндүрүүшкүнү «Тор-Агента» деп дүргедиикчиниң дузазы-биле кылган болганда, ук спутник «Дискаверер» деп серияга хамааржып турар боор деп, агентилелдер бодап турар.

Барыын Берлинде англи шериглериниң өоредилгези

БАРЫЫН БЕРЛИН. (СЭТА). Барыын Берлинге август 28-те англи шериглериниң өоредилгезин чорутткан. Өоредилгелерге «центурион» деп аар танкылар киришкен.

Барыын Берлинде аян-чорук кылып келгени Великобританияның ГФР-де элчини Ф. Робертс Груневальд аргаыяш парыгынга эрткен өоредилгелерге олурушкан.

Монгуш Доржу Москвада А. М. Горький аттыг чечен чогаал институдунуң ийги курузунуң студентизи. Ооң баштайгы шулуктери 1955 чылда «Сылдысчыгаш» солунга көстүп келген. Ол чылдан эгелээш-ле, Доржунуң шулуктери «Шын», «Тываның аныяктары», «Тувинская правда» солуннарга, «Улуг-Хем» альманахка парлаттынып эгелээн.

Чечен чогаал институдунга киреринiң мурнуу чарында төрээн чери Өвүр районнуң «Коммунизмче орук» колхозунга. ВЛКСМ Өвүр райкомунуң секретарынга ол ажылдап турган. Монгуш Доржу ол институттуң поэзия салбырынга өренип, база бир сураглыг совет шулукчу Николай Сидоренконуң удуртканы поэзия семинарынга киришпишаан, чечен чогаал талазы-биле эки билиглерни ап турар.

Монгуш Доржу шулуктериниң баштайгы чыындызын «Сында оттар» деп ат-биле ном кылдыр үндүрер дээш, Тываның ном үндүрер черинге дужааган. Ол чыындыдан үш шулукту мооң одаанда парладывыс.

Аныяк шулукчүнүң чогаадыкчы ажылынга улам чаа чедиишкиннерни күзээлиңер!

ДУС-ДАГ ДУЗУ

Артык байлаа эмге сан чок,
Ажылчын хол манап чыдар
Дус-Даг дээрге, дустан
бүткен
Туругларлыг кадыр сын-дыр.
Турум чурттаар ээлери
Түгүн ында шанчып алган.

Үш чүс метр ханы кылдыр
Үттептерге—база-ла дус
Кайгамчыктыг байлак
сыным
Каш чыл эртсе
таныттынмас:
Бүгү дипке сураа үнер
Бүдүрүлге төвү болур.

Чазылдыгыг, быллдалаашкын
Чайырады диңмирей бээр,
Чалым хая кызыл-дустар
Чаштанчы чок бустур эвес.

Эртеи, кежээ кончуг мөге
Экскаватор шыгырай бээр.

Көвей кижи чурттакчылыг
Хөлчок чараш хоорайымга
Тыва кыска башкартырып,
Дыныи аңаа тутсуп алган.
Дүвүренчиг кыйгы салып,
Дүрген поезд ыдып келир.

Элегестиг бажын ажыр
Асфальтылыг орук бүдер...
Аар чүүктүг машиналар
Эзим куду бадып орар.
(Заводтуң шүүлең ыжы
Ылап ону көрүп турар).

Ындыг үе мырыңай-ла
Ырак эвес, каш чыл херек.

Бүзүрелдиг Совет чуртта
Бүтпес чүве черле чок.
Бүгү дипти кайгадыптар
Бүдүрүлге таваан салыш!

ДАМЫРАК

Чындырарган чалгыглары
Чыраа аттыг ыылажы дег,
Дамырак суг чаным-биле
Далажыкан агып чыдыр.
Човаг билбес дамырактыы
Чаптап, көрүп турарымга,
Чорук чораш, аалымче
Чанывыткан мен-не дег-дир.

ТЕЛЕФОН-ДАА КЫҢГЫРТ ДИДИ...

Телефон-даа кыңгырт диди.
Дегийт алгаш, дыңнай
бердим.
Шала чассыг кыстың үүү,
Чанымда дег, куттула-дыр.
Хала чокка чаңнагылаар
Аттыг баштак уруг болду.
Харыы тыппайн, үүүм чидип,
Аңгаладкан пат-ла турдум.
Шылырт кынды. Чугаа төнген.
Ам-на харын, хомудадым.
Адрезин билир болза.
Шырайынче чаңгыс көрзе...
Ол-ла шактан бөгүвге дээр
Ооң үүүн бүдүү кедеп.
Телефоннан долгаптарым
Дендей берген болбас ийикпе.
Телефон-даа кыңгырт-ла дээр
Хүлүмзүрээн чараш уруг
Дем-не мени маныаан ышкаш:
Күжүр чүрээм чым-сырт
кынныр...

Ыяш доскаарларны арыглаары

Доскаарны арыглаарда элээн каш аргаларны хереглеп болур. 1. Доскаарны чугай эзилдирин-биле чааптар. 2. Доскаарже 2-3 килограмм өртетпээн чугайны ургаш, изиг суг кудуп, доскаарның аскын дуглааш, 2-3 шак иштинде тургузуп каар, ооң соонда чугайлыг сугбиле, а ооң соонда чылыг сугбиле чуур. 3. Бир эвес доскаар кылайып кээр болза, 100-тен 200 грамм чедир (доскаарның ишкирин барымдаалап тургаш) чуурунга хереглээр соданы азы хүлдү-даа алгаш, изиг сугта эдилдиргеш, доскаарже кудупкаш, ооң эки чуп-чуп, ооң соонда синниктир тургузуптар. 4. Доскаарны дезинфесилээр апарганда, хлорлуг чугай-биле (100—200 грамм) чуггаш, ооң соонда демги хлорлуг чыт читкиже чедир изиг суг-биле эки чуп кааптар.

Ак-Довурак—ынак хоорайым

Сөзү С. ПЮРБЮНҮҢ Аялгазы С. БЮРБЕНИҢ.

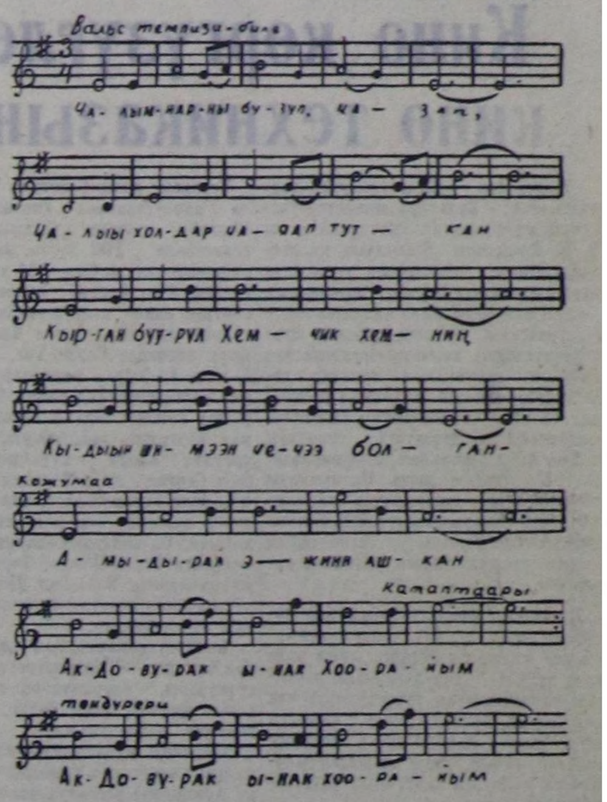

Чалымнарны бузуп, чазап,
Чалыы холдар чаяап туткан
Кырган бүүрүл Хемчик хемниң
Кыдыын хөлээн чечээ болган—
Амыдырал эжиин дашкан
Ак-Довурак—ынак хоорайым.
Саян Таңдаа чаңгыландыр
Чалыы назын ыры долган,
Човаг билбес сорук күштүг
Чоргааралым чалгынналган
Аныяк бо үем ышкаш
Ак-Довурак—ынак хоорайым.

Эдегейниң сырынынга
Эргеледип чассыттырган
Ыржым кежээ эң-не баштай
Ынаам кыска маңаа дүшкан —
Аскым кежин, чолум болган
Ак-Довурак—ынак хоорайым.
Чайынналган өөрүшкүлүг,
Чаагай чолдуг чараш чаш дег,
Ада-чурттуң ачызында
Аяс хүнче үткүй баскан.
Алыс чырык күзелим дег,—
Ак-Довурак—ынак хоорайым.

Ойнап алыышкыннар

Андрей Тимофеевич Виковский Туран хоорайның төп ажаалга кассазынга бо-ла чедип келген турар. Ол бир-ле катап келирге, кассир Н. М. Андрюшина ооң-биле мендилежип ужурашкан:— Андрей Тимофеевич, 3 хуулуг иштики ойнаашкыныг чээшкиниң облигацизын садып албас силер бе, ол ойнап алыышкыны таварыштырыптар болгай, силерге адас-кежин таваржыр боор!— деп, аңаа чугаалаан.

Ынчан Андрей Тимофеевич «адас-кежиниң» дугайын бодаан-даа бол, өске-чүве садып алырын боданган боор, 3 хуулуг чээшкиниң негелделериниң дугайында кассириң тайылбырын баштай чедир билип ап шыдаваан. Чээшкинни ажаалга кассазындан хостуг садыглап база садып ап турарын, ооң ойнаашкыннарының тиражтарын чыл-бүрүде-ле алды удаа, а сентябрь 30-де 10 мун рубльдиң ойнаашкынына таваржып болур немелде тиражты база чөрүдүп турарын кассир аңаа чугаалап берген.

Андрей Тимофеевич кассириң ол тайылбырынга ам-на човай берген,— мени бүзүреттиңер, ону садып ап көрейн — деп, ол дилээн.

Үш хуулуг чээшкиниң 94 дугааргы тиражы үнген, аңаа 7440320 рубль түүнүг чүс үжек алды мун ойнаашкыннар таварышкан дээр дугайында медээни радиодан бир-ле кежээ ол дыңнааш, таблицалыг солуннуң келирин четтиклейн манап турган.

Адак сөөлүнде, август 12-де төп ажаалга кассазынга кижилер хөй-биле чыылган, олардың аразында өртектиг күүлдерге таварышкан акша-бараан летерейниң билеттерин түткан кижилер база тургулаан. Андрей Тимофеевичиниң садып алганы күрүненің 3 хуулуг иштики ойнаашкыныг чээшкиниң облигацияларының бирээзинге 500 рубль таварышкан. Аңаа Надежда Ивановна Ксенофонтова база бир облигацияны хыматкаш, 100 рубльди ойнап алган.

Бо чээшкиниң облигацияларын садып алганнар ооң ойнаашкыныг тиражтарынга чылда чеди удаа доктаамал киржип турар. Ынчаарга тираж бүрүзүнге 40-ден 5000 болгаш 10.000 рубль түүннер ойнап алыышкыннарга таваржыр.

Тиражтарның ойнаашкыннарынга киржип турар кижилер бистиң районда хөй.

А. БЕСПАЛОВА,
Бии-Хемниң төп ажаалга кассазының эргелекчизи.

Республикага АГААР-БОЙДУСТУҢ байдалы

Бөгүн республикага булуттагылап каап турар хүн болур, чамдык черлерге кыска чаашкынар чаар. Кызылга чаашкын шоолуг эвес. Хат өй-тавында. Агаарның температуразы: республикага—15—20, а Кызылга—17—19 градус чылыг.

Редакторнуң ораалыкчызы
А. Ч. КЫЗЫЛ-ООЛ.

КИНОТЕАТРЛАРГА

СЕНТЯБРЬ 1-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Буянныг кижилер аразынга» 10, 11.35, 1.10, «Каин XVIII» 2.45, 4.35, 6.25, 8.15, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: Урулларга программалар 10, «Садко» 11.15, 1.15, «Өг-буленің чажыды» 3.15, 5.15, 7.15, «Аваа эвес экзамен», «Өг-буленің чажыды» 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: Урулларга программалар 10, «Өлум чок Кащей» 11.30, «Чоокшулашпас» (2-ги сериязы) 1.20, 3, 4.50, 6.30, «Улуг Олимпиада», «Чоокшулашпас» (2-ги сериязы) 8.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Чоокшулашпас» (1-ги сериязы) 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

ЧАЙГЫ КИНОТЕАТРГА: «Туралаан-на өртек-биле» 11, 1, «Ынакшыл болгаш карак чажы» 3, 5, 7, 9 шактарда.

СЕНТЯБРЬ 2-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Оларга дээр чагыртып турар» 10, 12, 2.46, 6, 8, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Дунеки истер» 11.15, 1.15, «Каин XVIII» 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Өг-буленің чажыды» 2.30, 4.30, 6.30, 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Чоокшулашпас» (2-ги сериязы) 3.15, 5.15, 7.15, 9.15 шактарда.

Чалгаажык

— Ажылдап көрем че, эш?
— Шыдавас мен, иштим аарып тур.

— Далган-биле үзүп кылган хөй зыттыг быдаа ижер сен бе, эш?
— Ишпес боор бе. дүрген эккел, ишкир, улуг шопулактан база берип көр.

Ажыл кылырындан чалгаараар кижи сеңээ ишкир, улуг шопулак бо-дур, ма.

Мегечи Каарган

(Индий тоол)

Дүмбей аргага кырган Каарган чуртап чораан. Бирле катап ол өске куштарның чуургаларын деже соктап чиирин күзүп берген, ынчангаш ол мынчаар кажарлаан.

Каарган кушкаш уяларынга ужуп чеде бергеш, черже күдулап баткаш, ыяш адаанга чангыс буду-биле туруп алгаш, бодунуң хаайын аазадыпкан.

Кушкаштар Каарганны көргеш, чүге ынчан турары ол чоор деп, пат-ла кайгааннар.

— Эргим хүндүлүүвүс, силер кым силер?—деп, бир куш айтырган.

— Чааскаанзырак куш-тур мен —деп, Каарган харыылаан.

— А чүге чангыс буттап тур силер?

— Ах, —деп, Каарган чугаалаан, — кончуг аар-дыр мен. Бир эвес черге ийи будумну базып аар болзумза, мээн аарымдан чер буступ дүжер.

— Хаайынар чүге аазадып алган силер?

— Чүге дээрге мен чүгле агаар-биле чемненип чоруур мен, өске чүүү-даа чивес мен —деп, Каарган чоргаар харыылаан.

—Ындыг-дыр—деп, куштар шиитпирлээннер, — бо Каарган дээрге ёзулуг ачылыг чааскаанзырак-тыр эвес-пе ол. Бистиң чуургаларлыг уяларывысты кадарзын деп ону бис чүге дилеп болбас бис, ынчаш?

Куштар Каарганга чеде бергеш, чугаалааннар:

— Эргим хүндүлүүвүс, бистиң уяларывысты таныыдавас силер бе? Оон удавас оолдарывыс частып үнер. Биске буянныг керекти кылып көрүцер.

— Эки-дир, мээн амыдыралымның сорулгазы—буянныг үүле-херектерни кылыры-ла болгай — деп, Каарган чөпшөерешкен.

Куштар аңаа байыр чедиргеш, чем дилеп тарап ужупканнар.

Каарган уяларже ол-ла дораан киргеш, куш чуургаларын пөккүже сыырып алган. Ооң соонда ол хаайын аазаткаш, чангыс бут кырынга база катап туруп алган.

Куштар четкилеп келгеш, уяларында хөй-хөй чуургаларның чогун эскерип каанныр. Куштар дыка мунгараанныр. «Оларны кым ап аары ол чоор?»—деп, олар бодаанныр.

Дараазында хүн база-ла ындыг таварылга болган.

Ынчап кээрге, баштың куш боданган: «Моон мурнунда бистиң уяларывыска кым-даа хол дээп көрбээн, а бо Каарган-Чааскаанзырак көстүп келгенден бээр, чуургалар чидип турар, апаарды. Ол дугайын хынаар херек».

Оон дараазында хүн, кажан бүгү куштар чем дилеп чоруй барганда, баштын куш коңгулга чаштынып чыдып алгаш, Каарганны кедеп көрген.

Каарган уяларга оожум кеденгирлеп чеде бергеш, арткан бүгү чуургаларны чип алгаш, хаайын аазадыпкаш, чангыс бут кырынга туруп алган.

Удаааанда куштар ужуп четкилеп келген. Баштыны оларга чүү болганын шуптузуп төөгүп берген.

Куштар килеңиеп, ажыныр. мегечи Каарганнын кырынче шурагылап, ону дескинип келгеш, боттарының чидиг хаайлары-биле ону чүк-чүгүнден соктагылап эгелээн.

Өлүр чыгаан Каарган ооң арай деп-ле, күш-биле дезер ужурга таварышкан.

А куштар чаа-чаа чуургаларын база катап салып алганнар, олардан эки куш оолдары өзүп, сайзырап көвүдээн.

Ынчап кээрге, баштың куш боданган: «Моон мурнунда бистиң уяларывыска кым-даа хол дээп көрбээн, а бо Каарган-Чааскаанзырак кеспүп келгенден бээр, чуургалар чидип турар, апаарды. Ол дугайын хынаар херек».

Оон дараазында хүн, кажан бүгү куштар чем дилеп чоруй барганда, баштын куш коңгулга чаштынып чыдып алгаш, Каарганны кедеп көрген.

Каарган уяларга оожум кеденгирлеп чеде бергеш, арткан бүгү чуургаларны чип алгаш, хаайын аазадыпкаш, чангыс бут кырынга туруп алган.

Удаааанда куштар ужуп четкилеп келген. Баштыны оларга чүү болганын шуптузуп төөгүп берген.

Куштар килеңиеп, ажыныр. мегечи Каарганнын кырынче шурагылап, ону дескинип келгеш, боттарының чидиг хаайлары-биле ону чүк-чүгүнден соктагылап эгелээн.

Өлүр чыгаан Каарган ооң арай деп-ле, күш-биле дезер ужурга таварышкан.

А куштар чаа-чаа чуургаларын база катап салып алганнар, олардан эки куш оолдары өзүп, сайзырап көвүдээн.

Силерниң УРУГЛАРЫҢАРГА

Өрге, Күске шаңналы

(Кыска щодуг)

Оларның бирээзин Хемирер Кегжээрович Өрге, оскезин — Дажыглаар Дайнаарович Күске дээр. Чоокта чаа чүве, оларның хелбээзиниң чөвүлел хуралы болган. Кижилер оларның дайзыннары-даа болза, ол хуралдаанның шиитпирин дыңнап алыры артык эвес, чүге дизе, чамдык таварылгада өөнүүнүң сес кырында хоозун деткимчезинден, дайзыныың херек кырында сорулгазын билип алыры ажыктыг.

— Кижилерниң дүжүт ажаап алыр өйү чедип келген, дүүн бо Хараганныг чооганың, баштайгы тараазын чүдүрген машиналар маңнап эрткенин бодум безин көрдум. Оон чаштап төгүлген тарааны дайнаар дээш-даа часкаан пат турдум, пагымдаа аарып калган-дыр ийин, өршээзин! Буянныг кижилердаа магалыг-дырам! Тараа төктүп-чайлып эгелээни бо-дур, өң-талалар, дөргүл-төрээннер. Срук дуртаар хайгыылчылардан тургузар, төгүлген чаңгыс-даа тараа черге кагбас, пактар шылагыже-ле мортуктарже дажып чыыр херек! — деп, Хемирер Кегжээрович, ийи удургу дижин шалыгылап каап; дыйылаңыр қышкыргылап илеткээн.

Дайнаар Дажыглаарович ол өңде ол-бо талазынче шыпыраңнаны көргүлеп каап, хуралдың продоколуп бижээн, чай чок олурган. Тас чиңге кудуруктарлыг ооң төрээннери көгерецейдир шимчегилеп каап олургулаан, а Хемирер Кегжээровичиниң төрел-садызы дээрге, ында база-ла имилеме болган.

— Хуралдың шиитпиринге мээн бо саналымны киирзе кандыгыл?— деп, Хемирер Кегжээрович-биле ийис чүве дег дөмей, ол хуралдың бир киржикчизи ийи даваннап сыртайты тура халып келгеш, чугаалап үнген:— Бо күстүң дургузунда орук дургаар машинадан хөй тараа төккен буянныг чолаачыга болгаш тараа төгер талазы-биле ачы-хавыяалыг болган (маңаа ажыл-агыйларның ындыг чорукту херекке албас удуртукчуларын чугаалаар дээни билдингир-ле болгаяан) өскелерни-даа Хараганныг чооганың өрге-күскелериниң каттышкан чөвүлелинден тускай шаңнал кылдыр диплом тывысса ажырбас боор ийин— дээш, ол өөренген чаңы-биле таалайын чик-чык кылдыр такмыладып каан.

— Черле угаангыр кулугур болдур ийин, моң!— деп, оозун Хемирер Кегжээрович мактап кааш,— сен ону шиитпиривиске бижип каг көрем, Дажыглаарович — дээш, бар-ла турган ийи удургу дижин ырзайты каттырып каан.

Демги хуралдаанның киржикчилери ол шиитпирин дүү-далаш-биле, холдарын аспайты көдүрүп бадылааш, Хемирер Кегжээровичиниң чыып четтиктээн тараазы бар орукче мурнун булаажып, бурт-ла дээннер.

Хээкчилериң алган хемчээ ындыг-дыр. Тараа дээрге — чырык черниң кырынга кижи төрелгетениң бүдүрүп турар үнелиг байлаа болгай. Мону дыңнааш, кижиниң сагыжынга чоннуң өткүт үлегер чугаазы кирер-дир: «Салгын чок болза, хээкчилериң безин чугаа-сооду болу бергенде, ол үнелиг байлакты кайы-хамаан чок төтчеглеп турарлар бистиң аравыста база бар-ла болуп турары ол-дур ийин. Ынчаарга оларга удур бис кандыг хемчег алыр бис, ынчаш?

О. НАМЧЫЛАК.

ДОПЧУЗУ-БИЛЕ

КЫРААН ТУДУМ АҢЫЯКСААН

Мурнуу Бирмада Мергуи архипелагтын чурттакчылары чыл бүрү-ле аныяксып турардар. Ол дээрге аңаа бир бөдүүн арифметиктиг санаашкыннын дузазы-биле болдунар. Ол ортулуктарга төрүттүнген уруг дораан-на алдан харлыг деп саналтынар. Кажан ол уруг бир харлаанда, ол чылды оон харыынга катпас, а харын оон калып эгелээр: Мергуи архипелагта уруг бежен тос харлыг болуру ол-дур. Ынчангаш эң-не хүндүткеллиг болгаш мерген кижилериниң «назы-хары» мында беш-алды болгулаар. Бир эвес кижи алдан хар ажыг чурттаан болза канчаарыл? Ол дыка бөдүүн. Кажан Мергуиниң чурттакчылары ол чершин чыл санаашкыны-биле алырга, «тик харлыг» апаарга, аңаа база он харны немээр, ынчаарга ол кижи база катап-ла аныяксып эгелээр.

ОТКА УДУР

Америк суднога өрт болу берген. Өрттүн улуг хемчээли болгаш өртке удур хереклерниң чогу суднону каапкаш чоруунче команданы албадапкан. Аңаа чедип келген америк өске траулер ында кижилерни алгаш барган, а арткан судно кыппышаан турган. Совет далайжылар айыыл-халап болганының медээзин алгаш, хып турган америк суднога чеде берген болгаш кыпкан отбиле демисежин эгелээн. Удаааанда өрт айыылы чайлаттынган. Америк балыкчылар совет далайжыларга изиг байыр чедирген.

Атлантикага совет далайжыларның бо эрессаадырлыг чоруунун дугайын Нью-Йорктан дамчыткан.

ТАЙФУННАР-ДЫР, КИЧЭЭНИҢӨР!

«Дэлла болгаш Элен» — ийи чаа тропиктиг циклоннарны (улуг казыргылыг, чаашкынныг, туманныг хат-шуурганнар) тайфуннар деп адаар. Август 26-да олар Оожум океанга ийилээн хары угда чоруп турган.

Тайфун «Дэлла» ам Японияның мурнуу эриктеринче чоокшулап келген. Ында хаттың дургени секундада 30—35 метр чедип турар. Тайфун «Элен» Оожум океанның ажык кезээнче, Марианск ортулуктарның чөөн чүгүнче шимчеп бар чыдар. Мында хаттың дургени оон биче—секундада 20—25 метр.

Чоокку хүннерде «Дэлла» сонгу талазынче холужа берген болгаш Японияның Кюсю ортулуунга чоокшулай берген.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин-Бровченко кудумчузу бажын, № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторуун 24—63, редакторуун ораалыкчызының болгаш харыысалгалыг секретарының 23—35, өскээ ажыл-агый киллизиниң 25—38, партийжи амыдырал киллизиниң 37—13, иштики информация киллизиниң 20—60, чагаа болгаш совет тургузуг киллистериниң 21—27, үлетпүр болгаш транспорт база культура амыдырал киллистериниң 22—64, бухгалтериянын 31—75, корректорларның 21—47. Солун келбейн барганда 32—75 телефонче долгаар.

ТС—01433. Культура министерствозунуң типографиязы